

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA TRESTNÍHO PRÁVA

**VYBRANÉ PROBLÉMY ČESKÉHO A
RAKOUSKÉHO VĚZEŇSTVÍ VE VZTAHU
K EVROPSKÝM VĚZEŇSKÝM PRAVIDLŮM**

Vedoucí diplomové práce:

Prof. JUDr. Oto Novotný, CSc.

Diplomant:

Katarína Oboňová

5. ročník

Záhradná 652/2, 987 01 Poltár

PROHLÁŠENÍ

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nich jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým“.

V Praze dne 1. srpna 2008

.....
Katarína Oboňová

OBSAH

SEZNAM POUŽITÝCH PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ	2
1. Úvod.....	4
2. Evropská vězeňská pravidla.....	7
2.1. Charakteristika Evropských vězeňských pravidel a jejich aplikace	7
2.2. Základní struktura Evropských vězeňských pravidel	10
3. Právní úprava trestu odnětí svobody v České republice	13
3.1. Účel trestu	13
3.2. Vězeňský systém v České republice	15
4. Právní úprava trestu odnětí svobody v Rakousku	19
4.1. Účel trestu	19
4.2. Vězeňský systém v Rakousku.....	20
5. Přeplněnost věznic	23
5.1. Pojem přeplněnosti.....	23
5.2. Přeplněnost z pohledu Evropských vězeňských pravidel	25
5.3. Aktuální situace v ČR	27
5.4. Problém kolektivního ubytování a partikulární přeplněnost věznic	29
5.5. Aktuální situace v Rakousku.....	30
6. Společná východiska pro řešení problémů přeplněnosti věznic	33
6.1. Institut podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody v ČR ..	33
6.2. Institut podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody	
v Rakousku.....	36
6.2. Soukromé věznice	38
6.3. Institut (elektronicky hlídáního) domácího vězení.....	41
6.4. Jiné druhy alternativ v rámci sankčního systému	45
7. Zaměstnávání odsouzených ve výkonu trestu.....	48
7.1. Zaměstnávání z pohledu Evropských vězeňských pravidel.....	49
7.2. Právní úprava zaměstnávání odsouzených v České republice	51
7.3. Právní úprava zaměstnávání odsouzených v Rakousku.....	58
8. Trest odnětí svobody na doživotí.....	63
9. Závěr	68

SEZNAM POUŽITÝCH PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ

- [1] zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů
- [2] zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů
- [3] zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů
- [4] zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, ve znění pozdějších předpisů
- [5] vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů
- [6] zákon č. 161/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů
- [7] zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů
- [8] nařízení Vlády ČR č. 365/1999 Sb., o výši a podmínkách odměňování odsouzených osob zařazených do zaměstnání ve výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů,
- [9] zákona č. 139/2006 Sb., o koncesních smlouvách a koncesním řízení, ve znění pozdějších předpisů
- [10] vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 10/2000 Sb., o srážkách z odměny osob, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnány, o výkonu rozhodnutí srážkami z odměny těchto osob a chovanců zvláštních výchovných zařízení a o úhradě dalších nákladů, ve znění pozdějších předpisů
- [11] BGBl.¹ Nr. 60/1974 trestní zákon (Strafgesetzbuch)
- [12] BGBl. Nr. 144/196 zákon o výkonu trestu odnětí svobody a odňatí slobody spojené se zabraňujícími opatřeními (Strafvollzugsgesetz)
- [13] BGBl. Nr. 631/1975 trestní řád (Strafprozeßordnung)
- [14] BGBl. I Nr. 36/2004 Justiční spolupráce v oblasti trestních věcí s členskými státy EU (Justizielle Zusammenarbeit in Strafsachen mit den Mitgliedstaaten der Europäischen Union)

¹ Bundesgesetzblatt (BGBl), Sběrka zákonů

- [15] BGBl.Nr. 146/1969 zákon o probační službě (Bewährungshilfegesetz)
- [16] Doporučení Rec (1987) 3 Výboru ministrů členským státům k Evropským vězeňským pravidlům
- [17] Doporučení Rec (2006) 2 Výboru ministrů členským státům Rady Evropy k Evropským vězeňským pravidlům
- [18] Doporučení Rec (99) 22 Výboru ministrů členským státům Rady Evropy ohledně přeplněnosti vězeňských zařízení a nárůstu počtu vězňů
- [19] Úmluva Mezinárodní organizace práce o nucené a povinné práci č. 29
- [20] Rezoluce Rady Evropy (76) 2 o zacházení s vězni

1. Úvod

Vězeňské systémy v celém světě se potýkají v posledních desetiletích s různými problémy, jejichž příčinou je zejména vzestupná tendence počtu spáchaných trestných činů a přibývající počet odsouzených ve vězeňských zařízeních. Snaha o řešení nepříznivého stavu vězeňských systémů vedla již krátce po založení Společnosti národů v roce 1920 k budování spolupráce mezi evropskými státy v oblasti trestní a sankční politiky, později i k spolupráci celosvětové. Cílem spolupráce bylo zejména hledání nových cest a řešení nedostatků v oblasti vězeňství a předávání si nových penologických poznatků. Výsledky společné práce vedly k aplikaci nových poznatků do trestní a sankční politiky jednotlivých zemí a vedly ke změně právní úpravy výkonu trestu odnětí svobody.

Vzájemná spolupráce států v oblasti penologie a sankční politiky si vyžádala stanovení určitých minimálních požadavků, jejichž cílem je zlepšování podmínek ve vězeňských zařízeních, důsledné dodržování základních lidských práv odsouzených osob a důraz na resocializační proces. V roce 1987 byl Výborem ministrů Rady Evropy přijat dokument známý jako Evropská vězeňská pravidla (European prison rules, Europäische Gefängnisregeln), jenž se během své existence právem stal nejvýznamnějším penologickým dokumentem v evropském měřítku.

Evropská vězeňská pravidla nejsou pro členské státy Rady Evropy právně závazná, nicméně jsou plně respektována všemi jejími členy a jsou směrodatná i pro činnost Výboru pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (dále jen „CPT“). CPT byl zřízen Radou Evropy v roce 1987 za účelem nezávislé kontroly všech zařízení, v nichž se nacházejí osoby, jejichž svoboda byla z různých důvodů dočasně nebo trvale omezena. CPT provádí návštěvy těchto zařízení v různých časových intervalech. Zjištění kontrolní skupiny jsou zveřejňována ve zprávě, která má pro členský stát doporučující charakter.

Česká republika se rovněž zapojila do celosvětových reformních snah v oblasti vězeňství a zejména v posledních letech dochází k postupným změnám ve

spravování vězeňských zařízení a v přístupu k odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody. Česká republika jakožto členský stát Rady Evropy převzala principy obsažené v Evropských vězeňských pravidlech do koncepce modernizace svého vězeňského systému a dlouhodobě vyvíjí úsilí prakticky je uplatňovat v prostředí věznic.

Skutečnost, že odborná literatura se rozchází v názorech na úspěšnost české vězeňské správy naplňovat dlouhodobě vytýčené cíle, mě přivedla k myšlence věnovat se hlouběji tématu českého vězeňství v diplomové práci. Možnost seznámit se blíže s právní úpravou vězeňství v Rakousku a s praktickým řízením tamních vězeňských zařízení mě inspirovalo k rozšíření a obohacení čtenáře této práce i o tyto poznatky.

Vězeňské systémy České republiky a Rakouska se potýkají mj. s problémem přeplněnosti vězeňských zařízení a s neschopností zajistit odsouzeným vhodnou práci, která by přispívala k převýchově osoby pachatele trestného činu. Tyto problémy nepředstavují jediné nedostatky, které lze oběma systémům vytknout, nicméně je považuji za ty nejzávažnější a z hlediska resocializace a převýchovy odsouzeného, o nichž bude podrobněji pojednáno v dalších částech této práce, za zcela zásadní.

Primárním cílem diplomové práce je zhodnotit stávající stav českého a rakouského vězeňství ve světle Evropských vězeňských pravidel, což předpokládá v první řadě deskripci jeho hlavních principů a objasnění jednotlivých pravidel z hlediska výše uvedených problémů. Za neméně důležité považuji seznámit čtenáře se současnou právní úpravou vězeňství v České republice a Rakousku a uplatňování jednotlivých institutů k ní se vztahujících. Sekundárním cílem práce je pak úsilí prezentovat vězeňský systém a odsouzené jako součást společnosti, na kterou se nesmí zapomínat a zavírat před ní oči. Ve společnosti stále panuje představa, že odsouzení představují specifickou skupinu populace, kterou je potřeba nejdříve identifikovat prostředky trestní justice (tj. odhalit, usvědčit, a odsoudit) a eliminovat ze společnosti řádných občanů, kteří tak můžou

existovat bez obav o svůj život, zdraví a majetek.² Prostředí ve vězeních je živnou půdou pro různé konfliktní situace nejenom mezi vězni navzájem, ale i mezi vězněm a společností. Izolování pachatelů trestných činů od společnosti musí tak představovat počátek důležitého procesu, jehož cílem je nejen potrestání pachatele, ale především jeho resocializace a znovuzařazení do společnosti.

Vězeňství je chápáno v této práci v užším smyslu, především jako soubor zařízení určených k výkonu trestů odnětí svobody uložených soudy a částečně zařízení pro výkon vazby osob obviněných ze spáchání trestného činu. Kromě toho však existují další formy omezení osobní svobody (např. výkon ochranného léčení nebo ochranné výchovy uložené soudem podle příslušných trestněprávních ustanovení).

Vzhledem k výše uvedenému se věnuji v prvních kapitolách práce účelu a podstatě Evropských vězeňských pravidel a účelu trestu odnětí svobody a jeho právní úpravě v českých a rakouských trestněprávních předpisech. Následně se věnuji rozboru nejzávažnějších problémů vězeňských systémů České republiky a Rakouska, a to přeplněnosti vězeňských zařízení a nedostatečnému zaměstnávání odsouzených, jež jsou schopni pracovat. Již teď předestírám čtenáři, že z pohledu Pravidel představuje zaměstnávání (a vzdělávací aktivity) odsouzených jeden z nejdůležitějších nástrojů, jimiž lze úspěšně naplňovat výchovný účel trestu a snižovat obrovské náklady státu na financování vězeňského systému a přeplněnost za hlavní příčinu selhávání výchovného působení na osobnost odsouzeného. V rámci rozboru problémů přeplněnosti a nedostatku pracovních aktivit bude pojednáno i o možnostech jejich řešení v podmínkách českého a rakouského vězeňského systému. V závěrečné kapitole je podán krátký výklad o výkonu trestu odnětí svobody na doživotí s cílem předestřít jeho právní úpravu a postavení v systému vězeňství.

² Karabec, Z. Možnosti sankční politiky. Kriminalistika. 2001, č. 3, s. 11.

2. Evropská vězeňská pravidla

2.1. Charakteristika Evropských vězeňských pravidel a jejich aplikace

V úvodu práce bylo již napsáno, že Evropská vězeňská pravidla (dále též „Pravidla“) jsou v současnosti považována za nejvýznamnější evropský penologický dokument. Výbor ministrů Rady Evropy jej přijal na 404. zasedání náměstků ministrů dne 12. února 1987 jako Doporučení Rec (1987) 3 Výboru ministrů členským státům k Evropským vězeňským pravidlům. Aktualizované (revidované) znění Pravidel vyšlo naposledy jako Doporučení Rec (2006) 2 Výboru ministrů členským státům k Evropským vězeňským pravidlům dne 11. ledna 2006 na 952. zasedání náměstků ministrů.

Pravidla nejsou z hlediska mezinárodního práva právně závazným dokumentem. Jejich vážnost je však nepochybná, jelikož se opírají o konsenzus velkého počtu zemí, jež je přijaly za základ své trestní politiky, nebo jej přímo implementovaly do vlastních právních úprav výkonu trestu odnětí svobody. Značnou nevýhodou nezávazného charakteru Pravidel je nemožnost odsouzených odvolávat se na ně. Formálně totiž nepočítají s žádným právním institutem, jehož prostřednictvím by se odsouzení mohli domáhat porušení jednotlivých pravidel při jejich pobytu ve vězeňských zařízeních.³ Evropský soud pro lidská práva ani Evropský komisař pro lidská práva nemohou posuzovat podmínky uvěznění, nebylo-li současně porušeno některé z práv zakotvených v Evropské úmluvě pro lidská práva. V rámci rozhodovací praxe se však soud i komisař zabývají podmínkami odsouzených ve vězeňských zařízeních. Existuje dokonce soudní rozhodnutí, které označuje Pravidla jako „*potenciální kodex pro zacházení s vězni*“.⁴

Snaha evropských států spolupracovat vzájemně v oblasti trestní politiky, penologie a kriminologie má své kořeny již v 19. století a ani v současné době neztrácí mezinárodní spolupráce na významu. Přijetí minimálních standardů

³ Evropská vězeňská pravidla. Důvodová zpráva a komentář. Praha: Tiskárna Vazební věznice Praha Pankrác, 1996, s. 75.

⁴ tamtéž, s. 77.

vycházejících z principů humanizmu a pokroku ve formě Pravidel je důležitým prvkem, který má pomoci vězeňským správám aplikovat do reálného života uvnitř věznic co možná nejvyšší normy morální i sociální. Základem pro vypracování Pravidel byl dokument známý jako Soubor minimálních pravidel pro zacházení s vězni. Byl přijatý v rámci Společnosti národů v roce 1934 a první revizi doznal v roce 1949.

Rada Evropy se od počátku snažila rozvíjet i oblast trestní v duchu svých principů. V důvodové zprávě k Evropským vězeňským pravidlům se uvádí, že k tomu aby „*tato činnost měla oficiální charakter a byly pro ni k dispozici i nezbytné (finanční) prostředky, přijal Výbor ministrů v červnu 1956 rezoluci č. (56) 13, jejímž hlavním cílem bylo podpořit spolupráci mezi Radou Evropy a Společností.*”⁵ Promítnutím rezoluce č. (56) 13 v reálný život bylo založení Evropského výboru pro trestní problémy (European Committee on Crime Problems, CDPC) v roce 1955, jehož hlavním úkolem bylo přizpůsobení pravidel Společnosti národů (později Organizace spojených národů) potřebám moderní trestní politiky a podpora jejich aplikace do praxe vězeňských správ. V rámci Evropského výboru pro trestní problémy byla později zřízena Rada pro spolupráci ve vězeňské oblasti (Council for Penological Co-operation, PC-CP). Její hlavní úkol spočívá ve zkoumání toho, do jaké míry může obohatit trestní praxi praktická aplikace Pravidel a v napomáhání rozvoji moderní praxe v oblasti vězeňství. Dále slouží jako informační a referenční centrum a jednotlivým členským státním Rady Evropy pomáhá řešit specifické problémy jejich vězeňského systému.

Dalším orgánem spadajícím pod Radu Evropy je Výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (European Commission for Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, dále též „CPT”).⁶ CPT byl založen v roce 1987 a jeho založení bylo inspirováno Evropskou úmluvou o zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání.

⁵ Evropská vězeňská pravidla. Důvodová zpráva a komentář. Praha: Tiskárna Vazební věznice Praha Pankrác, 1996, s. 73.

⁶ <http://www.cpt.coe.int>

CPT přezkoumává na základě návštěv (pravidelně nebo i *ad hoc*) zacházení s osobami, jejichž svoboda byla omezena a pokud je to nutné, má poskytnout těmto osobám ochranu před týráním a nelidským nebo ponižujícím zacházením nebo trestáním.⁷ CPT uskutečňuje návštěvy ve všech členských státech Rady Evropy a výsledkem uskutečněných návštěv jsou zprávy, jejichž obsahem je i poukaz na zjištěné nedostatky a doporučení, jak tyto nedostatky eliminovat event. je zmírňovat. Během své existence si CPT vytvořil vlastní (přísné) standardy, dle kterých jsou navštívená místa hodnocena, nicméně při hodnocení věznic vychází CPT právě z Pravidel a několika dalších doporučení Rady Evropy, které na ně navazují.

V České republice byly doposud uskutečněny čtyři návštěvy (v roce 1997, 2002, 2006 a nyní v dubnu 2008). CPT kritizoval při prvních dvou návštěvách zejména kolektivní ubytování odsouzených a nedodržování požadované ubytovací plochy na jednoho odsouzeného v cele (6 m²). V reakci na kritiku CPT bylo novelou vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody (dále též „vyhláška č. 345/1999 Sb.“) s účinností od 1. července 2004) stanoveno, že „*v ubytovací místnosti určené pro ubytování více odsouzených musí na jednoho odsouzeného připadat ubytovací plocha nejméně 4 m². Celý nebo ložnice o ubytovací ploše menší než 6 m² nelze k ubytování odsouzených používat.*“ Současně se však byla stanovena výjimka z tohoto pravidla, pro případ, že celkový počet odsouzených vykonávajících trest ve věznicích téhož základního typu v rámci republiky překročí kapacitu věznic. Na jednoho odsouzeného připadala ubytovací plocha alespoň 4 m². Důvodem byla skutečnost, že většina věznic se potýkala při dodržování této normy s nedostatkem ubytovacích kapacit.⁸

V Rakousku uskutečnil CPT rovněž čtyři návštěvy, a to v roce 1990, 1994, 1999 a 2004. V poslední zprávě CPT doporučilo především důslednější respektování materiálních podmínek vězňů a jejich dalších práv, a také důslednější oddělování

⁷ článek 1 Evropské úmluvy proti mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání

⁸ ustan. § 17 odst. 6 vyhlášky č. 345/1999 Sb.

jednotlivých specifických skupin odsouzených (prvotrestaných od recidivistů). Rovněž důrazně doporučil nepřekračovat ubytovací kapacity vězeňských zařízení, což se bohužel po roce 2003 zdejší vězeňské správě nedaří.

2.2. Základní struktura Evropských vězeňských pravidel

Pravidla vznikla s cílem vytvořit určité standardy v oblasti výkonu trestu odnětí svobody, sjednotit právní úpravu v jednotlivých členských státech a posílit jejich spolupráci. Obsahují proto minimální požadavky dotýkající se v podstatě všech aspektů vězeňské resp. trestní politiky.

Pravidla jsou založena na devíti základních principech:

- 1. „Se všemi osobami zbavenými svobody bude zacházeno tak, aby byla respektována jejich lidská práva.*
- 2. Osobám zbaveným svobody budou ponechána veškerá práva, která jim nebyla zákonně odňata uložením výkonu trestu nebo vazby.*
- 3. Omezení ukládaná osobám zbaveným svobody v nezbytně minimálním rozsahu a úměrná legitimnímu účelu, pro která byla uložena.*
- 4. Vězeňské podmínky, které porušují lidská práva vězňů, nelze ospravedlnit nedostatkem prostředků.*
- 5. Život ve vězení se musí co možná nejvíce přibližovat pozitivním aspektům života na svobodě.*
- 6. Výkon trestu bude zajišťován tak, aby umožnil osobám zbaveným svobody jejich opětné začlenění do svobodné společnosti.*
- 7. Je nutno podporovat spolupráci s externími sociálními službami a co možná nejvíce i zapojení občanských sdružení do vězeňského života.*
- 8. Vězeňští pracovníci vykonávají důležitou veřejnou službu a jejich přijímání, zaškolení i pracovní podmínky jim musí umožnit udržování vysoké úrovně péče o uvězněné osoby.*
- 9. Ve všech věznicích musí probíhat pravidelné státní inspekce a nezávislé kontroly.“⁹*

⁹ první část přílohy k Doporučení Rec (2006) 2 Výboru ministrů členskými státy Rady Evropy k Evropským vězeňským pravidlům

Vlastní obsah Pravidel tvoří 108 přesně definovaných pravidel seřazených do devíti částí, jež se člení do dalších menších podskupin. V první části jsou obsaženy základní principy, rozsah a působnost Pravidel, druhá část obsahuje podmínky pro výkon trestu odnětí svobody, třetí část zahrnuje požadavky na zdravotní péči, čtvrtá pravidla týkající se pořádku ve věznici a základní bezpečnostní pravidla. Pátá část pojednává o orgánech vězeňského systému, vedení a personálu věznice a navazuje na ni část šestá stanovující nutnost inspekce a kontroly dodržování stanovených podmínek ve věznicích. Sedmá část upravuje podmínky výkonu vazby. Osmá část se věnuje resocializaci, plnění programu zacházení a jeho cílům. Poslední část obsahuje pouze jedno pravidlo, a to závazek pravidelné aktualizace Pravidel.

Druhá část zahrnuje základní úpravu materiálních podmínek ve vězení (ubytování na celách, oděv, lůžkoviny, stravování) i pravidla pro poskytování práce odsouzeným. V důsledku nedostatečné kapacity míst pro odsouzené jsou to právě materiální podmínky, které jsou soustavně kritizovány z pohledu standardů nastavených Pravidly. Neméně důležitým z hlediska resocializace a dosažení výchovné funkce trestu je zaměstnávání a vzdělávací aktivity odsouzených. Konkrétně druhá část Pravidel stanoví následující:

a) umístění a ubytování (bod 17.1 až 18.10 Pravidel)

- umístění vězňů co nejbližší jejich domovu nebo místu sociální rehabilitace
- respektování lidské důstojnosti a potřeby soukromí
- dodržování hygienických požadavků a patřičných klimatických podmínek
- umísťování vězňů do samostatných cel v průběhu noci
- je-li ubytování společné, umísťují se sem takoví vězni, kteří jsou k tomu vhodní a schopní

Nelze nezdůraznit bod 18.4, jenž říká, že v národní legislativě musí být zakotveny mechanismy, jimiž se zajistí, že stanovené minimální požadavky nebudou porušovány v důsledku přeplnění věznic.

b) práce a vzdělávání (bod 26.1 až 28.7 Pravidel)

- práce musí mít takovou povahu, aby udržovala nebo zvyšovala schopnost vězňů si po propuštění vydělávat na obvyklé živobytí
- vězeňská správa zajišťuje práci pro vězně buď ve svých vlastních prostorách nebo ve spolupráci se soukromými podnikateli uvnitř nebo vně věznice
- vězňům je za práci vyplacena odpovídající mzda
- vězni musí být dostatečně chráněni zavedenými předpisy týkajícími se bezpečnosti a ochrany zdraví při práci
- přístup vězňů k vzdělávacím programům, které budou co nejkomplexnější, a budou uspokojovat jejich individuální potřeby a brát v potaz jejich ambice
- vzdělávání požívá tentýž status jako pracovní činnost

Věznice by měla zajistit nejen pracovní a vzdělávací aktivity, ale vězně současně motivovat k účasti na nich. Mnoho vězňů v důsledku předchozího způsobu života, špatného sociálního zázemí a vlivem dalších osobnostních faktorů nemá vytvořeny žádné pracovní návyky, pravidelný režim a pocit odpovědnosti za vlastní budoucnost. Nutnost zaměstnávat odsouzené z hlediska pozitivního vlivu na jejich osobnost a také jim nabízet možnost dalšího vzdělávání, sportovních a jiných aktivit vyjádřila Rada Evropy (CPT) opakovaně.

3. Právní úprava trestu odnětí svobody v České republice

3.1. Účel trestu

Základní právní předpis, který upravuje druhy trestů, podmínky jejich ukládání a výkon trestu, je zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů (dále též „TZ“ nebo „trestní zákon“). Na právní úpravu v trestním zákoně navazuje § 1 odst. 2 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a změně některých souvisejících zákonů (dále též „zákon o výkonu trestu odnětí svobody“) stanovující, že výkonem trestu se sleduje dosažení účelu trestu odnětí svobody ve smyslu trestního zákona.

V první řadě však musím zdůraznit, že trest není jediným právním následkem určitého protiprávního jednání jedince. Zejména pak trest odnětí svobody by měl být pouze krajním řešením vedoucím k nápravě vzniklé situace, kde na straně jedné stojí pachatel trestného činu a na straně druhé stát jako představitel spravedlnosti. Nelze zapomínat ani na oběti trestných činů, jež jsou protiprávním jednáním pachatele dotčeny nejcitelněji. Trest lze v trestním právu České republiky charakterizovat jako specifický, zákonem stanovený a státem vynutitelný následek spáchaného trestného činu, který ukládají soudy v trestním řízení a který obsahuje negativní hodnocení trestného činu a jeho pachatele, a působí pachateli určitou újmu, jejímž prostřednictvím se sleduje splnění účelu trestu a trestního zákona.¹⁰

Účelem trestu ve smyslu § 23 TZ je (i) *chránit společnost před pachateli trestných činů*, (ii) *zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a (iii) vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím (iv) působil výchovně i na ostatní členy společnosti.*

¹⁰ Srov. Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání, Praha: C. H. Beck, 2004, s. 177.

(i) ochrana společnosti před pachateli trestných činů (ochranná funkce)

Ochrana společnosti před pachateli trestných činů, včetně ochrany práv a svobod jednotlivých občanů, činí z trestu prostředek sebeobrany společnosti před trestnými činy.¹¹

(ii) zabránění odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti (represivní funkce)

Trest odnětí svobody se projevuje jako přímé fyzické zabránění pachateli, aby v trestné činnosti pokračoval. Nejedná se však pouze o izolování pachatele od společnosti, ale též o prostředek jak přimět pachatele k respektování zákonů.¹² Omezení svobody jako důsledek spáchání trestného činu je významným zásahem do lidských práv a svobod člověka, se kterým je však každý předem srozuměn. I přesto se musí dbát, aby trest odnětí svobody byl užíván jako *ultima ratio*.

(iii) výchova k řádnému životu (výchovná funkce, individuální prevence)

Výchovný účel trestu odnětí svobody se odráží zejména v zaměstnávání a vzdělávání odsouzených, volnočasových aktivitách a terapeutických programech či v jiných socializačních aktivitách. Mezi instituty trestního práva sledující výchovné cíle patří podmíněné odsouzení, podmíněné propuštění a další. Dosažení pozitivních výchovných účinků trestu činí nemalé obtíže a z toho důvodu odsouzení po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody často pokračují v trestné činnosti (recidiva). V posledních letech, kdy se systém vězeňství ocitl v krizi, nabírá otázka výchovné funkce trestu na značném významu. Hledání cest k nápravě odsouzeného, uvědomění si následků spáchaného skutku a převzetí odpovědnosti za vlastní život minimalizují pravděpodobnost recidivy trestné činnosti. Do českého právního povědomí proniká taktéž nová koncepce **restorativní justice** neboli obnovující spravedlnosti. Koncepce vychází z předpokladu, že trestný čin je zpravidla sociální konflikt mezi dvěma, popř. více jednotlivci či stranami, a proto jej lze účinně řešit pouze za podmínky aktivní

¹¹ tamtéž, s. 179.

¹² Novotný, O. Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M. Trestní právo hmotné – I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 272.

participace všech dotčených, tj. oběti, pachatele a příslušného sociálního společenství.¹³

Obnovující spravedlnost představuje východisko z dnešního nepříliš lichotivého stavu vězeňství nejen v České republice, ale i v mnoha dalších státech. Vhodná právní úprava a její praktická aplikace založená na spolupráci orgánů činných v trestním řízení, probační a mediační služby, Vězeňské služby České republiky a dalších zájmových a občanských sdružení vede k odlehčení soudní agendy a je řešením jednoho z nejzávažnějších problémů vězeňství – přeplněnosti. Dostatečné ubytovací kapacity vytváří půdu pro naplňování základních materiálních podmínek ve věznicích jako třídění a klasifikace odsouzených, hygienické podmínky a další. Koncept obnovující spravedlnosti tedy vyzdvihuje v souladu s požadavkem dekriminalizace generální a individuální prevenci a soustřeďuje svou pozornost na oběti trestných činů.

(iv) výchovné působení na ostatní členy společnosti (generální prevence)

Generální prevence úzce souvisí s individuální prevencí a tyto složky se vzájemně ovlivňují. Její význam spočívá především v posilování důvěry společnosti v trestní právo a v justici a varuje některé jedince před pácháním trestných činů. Svoji úlohu sehrávají v působení na společnost i hromadné sdělovací prostředky, které informují o některých trestních procesech.

3.2. Vězeňský systém v České republice

Právní předpisy upravující vězeňství by měly vycházet z penologických poznatků, poznatků trestněprávní i trestněprocesní nauky, avšak i z poznatků nauky správního práva a správní vědy.¹⁴ Vězeňská správa je součástí správy veřejné. Zejména pak postavení a organizace vězeňské služby jsou upraveny vesměs správněprávními předpisy.

¹³ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi, 1. vydání, Praha: C.H. Beck, 2000, s. 11.

¹⁴ Mikule, v. Novotný, O. Vězeňství a právo in Veřejná správa a právo. Pocta prof. JUDr. Dušanu Hendrychovi. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 221.

Vězeňská služba ČR byla zřízena zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky, s účinností od 1. ledna 1993 (dále též „zákon o vězeňské službě“). Ve vězeňské službě pracuje v současnosti již více než 10 700 zaměstnanců. Podle § 1 zákona o vězeňské službě je hlavním úkolem vězeňské a justiční stráže zajistit výkon trestu odnětí svobody a výkon vazby v rozsahu stanoveným tímto a dalšími zákony.

Samotný vězeňský systém a proces výkonu trestu upravuje víceméně komplexně zákon o výkonu trestu odnětí svobody a vyhláška č. 345/1999 Sb. Současná právní úprava reflektuje požadavky vyplývající z Listiny základních práv a svobod, mezinárodních dokumentů a rovněž Evropských vězeňských pravidel. Tyto dvě právní normy upravují průběh výkonu trestu, stanovují úpravu materiálních podmínek ve výkonu trestu a zacházení s odsouzenými. K výkonu trestu odnětí svobody se pak vztahují další právní předpisy:

- zákon č. 161/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů;
- zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů;
- nařízení Vlády ČR č. 365/1999 Sb., o výši a podmínkách odměňování odsouzených osob zařazených do zaměstnání ve výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů;
- vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 10/2000 Sb., o srážkách z odměny osob, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnány, o výkonu rozhodnutí srážkami z odměny těchto osob a chovanců zvláštních výchovných zařízení a o úhradě dalších nákladů, ve znění pozdějších předpisů.

K výkonu trestu odnětí se dále vztahují i některé obecné právní předpisy z oblasti pracovněprávní, občanskoprávní, z oblasti zdravotnictví i finančního práva.

Vězeňská služba se člení na vězeňskou stráž, justiční stráž a správní službu a plní rozličné úlohy stanovené v § 2 zákona č. 555/1992 Sb. ve spolupráci s Institutem

vzdělávání a pověřenými orgány VS ČR.¹⁵ Vězeňská služba je ozbrojeným bezpečnostním sborem pod velením generálního ředitele VS ČR, kterého jmenuje a odvolává ministr spravedlnosti. Organizační jednotky VS ČR jsou generální ředitelství, vazební věznice, věznice a Institut vzdělávání.

Na území ČR je zřízeno a vězeňskou službou spravováno 35 vězeňských zařízení, z toho 11 vazebních věznic a 24 věznic, které se dle způsobu vnějšího střežení a zajištění bezpečnosti člení do čtyř základních skupin:

- s dohledem
- s dozorem
- s ostrahou
- se zvýšenou ostrahou.

Výše uvedené členění věznic patří ke kritizovaným a nevyhovujícím částem systému, od něhož již většina západních zemí včetně Rakouska upustila. Koncept rozvoje vězeňství do roku 2015 proto přepokládá jako jeden z důležitých kroků na cestě k modernizaci českého vězeňství zřízení tří typů věznic, a to vazební věznice, věznice pro výkon trestu odnětí svobody s dohledem a s ostrahou.

Zákon o trestu odnětí svobody dále stanoví tzv. vnitřní diferenciaci. Odděleně se umísťují odsouzení muži od odsouzených žen a dále zpravidla odsouzení mladiství od dospělých, recidivisté od odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé, dále odsouzení za úmyslně spáchané trestné činy od odsouzených za trestné činy z nedbalosti, trvale pracovní nezařaditelní odsouzení od pracovní zařaditelných. Samostatně jsou umístěni odsouzení s poruchami duševními a poruchami chování a s uloženým ochranným léčením. Podle potřeby věznice

¹⁵ K hlavním úkolům Vězeňské služby patří spravování a střežení vazebních věznic a věznic a odpovídá za dodržování zákonem stanovených podmínek výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody, střežení, předvádění a eskortování osoby ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody, prostřednictvím programů zacházení soustavně působit na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a obdobně i na některé skupiny osob ve výkonu vazby s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob života po propuštění, provádění výzkumu v oboru penologie, vytváření podmínek pro pracovní a jinou účelnou činnost osob ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody a další úkoly vyplývající ze zákona nebo z vyhlášených mezinárodních smluv.

vytvářejí i tzv. bezdrogové zóny, oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením a rovněž výstupní oddělení.

Relativně nový zákon o výkonu trestu odnětí svobody a prováděcí vyhláška poměrně zdařile reflektují potřeby moderního vězeňství. Za problematické považují tak zejména praktické naplňování zákona kladoucí požadavky na vnitřní diferenciaci odsouzených, nedodržování požadované plochy na jednoho odsouzeného a zastaralé členění věznic na čtyři resp. pět různých režimů.

4. Právní úprava trestu odnětí svobody v Rakousku

4.1. Účel trestu

Rakouská právní úprava na rozdíl od české přímo stanoví účel trestu odnětí svobody. Účel trestu odnětí svobody je vyjádřen v zákoně BGBl 144/1969 o výkonu trestu odnětí svobody a odnětí svobody spojené s ochrannými opatřeními. (Strafvollzugsgesetz, dále též „StvollzG“). Podle ustanovení § 20 odst. 1 StvollzG má výkon trestu odnětí svobody dopomoci odsouzenému (i) k řádnému a požadavkům společenského soužití vhodnému životu, (ii) zabránit v pokračování protiprávního jednání a (iii) poukázat na nepřijatelnost jeho předchozího chování. K dosažení tohoto účelu a zachování jistoty a pořádku jsou odsouzení odloučeni od vnějšího života, podřízeni dalším omezením a výchovně ovlivňováni.

(i) výchova k řádnému a požadavkům společenského soužití vhodnému životu (výchovná funkce).

Výchovnému účelu je věnována pozornost na několika místech této práce. Proto zde opět zdůrazňuji, že cíl, jenž má být výkonem trestu odnětí svobody dosažen, je omezení (zabránění) recidivy pachatele prostřednictvím individuálních programů zacházení a jeho znovuzařazení do společnosti.

(ii) zabránění v pokračování trestné činnosti (ochranná funkce)

Tento aspekt účelu trestu odnětí svobody lze nazvat jinými slovy i jako zajišťovací účel. V podstatě to znamená, že odsouzenému má být zabráněno odnětím svobody v páchání další trestné činnosti a tím jsou další osoby chráněné před trestnými činy odsouzeného.¹⁶

¹⁶ Gratz, W., Vorlesung Strafvollzug. [online] Dostupné z <http://www.fbz-strafvollzug.at/aktuell/KI_Follow_up.pdf>, s. 10.

(iii) poukázání na nepřijatelnost jeho předchozího chování (potrestání)

V současné době se účel trestu jako odplaty za protiprávní chování zmenšuje a do popředí vystupuje cíl pozitivního vlivu na osobnost pachatele a snaha o to, aby si pachatel uvědomil důsledky svého chování a v budoucnu se ho vyvaroval. Odsouzenému je trestem dáno najevo, že musí nést odpovědnost za své předchozí chování, ale také to, že dostane možnost začlenit se opětovně do společnosti, polepší-li se.¹⁷ Programy zacházení zahrnující různé terapie, volnočasové aktivity a pracovní činnost (vzdělávání) mají proto nezastupitelné místo k naplňování účelu trestu.

4.2. Vězeňský systém v Rakousku

Základním právním předpisem, který upravuje výkon trestu odnětí svobody, je výše uvedený zákon o výkonu trestu odnětí svobody a odňatí slobody spojené se zabraňujícími opatřeními (StvollzG). Prováděcím předpisem k StvollzG je Řád pro výkon trestu odnětí svobody pro vězeňské zařízení (Vollzugsordnung für Justizanstalten). Obdobně jako česká právní úprava v oblasti výkonu trestu odnětí svobody, respektuje rakouský StvollzG základní lidská práva i práva občanská, i když některá občanská práva musí být logicky vzhledem k účelu a povaze trestu omezena. Z mnohých lze zdůraznit právo na rovnost před zákonem, zákaz diskriminace, právo na soukromý a rodinný život, ochranu listovního tajemství, i když s potřebnými omezeními. Dodržování práv a svobod je kontrolováno prostřednictvím různých kontrolních mechanismů a právních institutů. Kontrolu (právní či faktickou) zabezpečuje jednak stát svými kontrolními mechanismy, jednak mezinárodní orgány ustanovené v rámci Organizace spojených národů, Rady Evropy nebo Evropské unie.

V Rakousku se člení zařízení určené k výkonu trestu odnětí svobody na obecné a zvláštní. V současné době existuje 28 obecných vězeňských zařízení (allgemeine Anstalten) a 12 tzv. Außenstellen, která slouží z velké části jako zemědělské

¹⁷ Gratz, W. Zur Situation und Einschätzung des Justizvollzugs in Österreich [online]. 2006, Dostupné z [http <://www.fbz - strafvollzug.at/aktuell/Justizvollzug_in_Oesterreich.pdf>](http://www.fbz-straftvollzug.at/aktuell/Justizvollzug_in_Oesterreich.pdf), s. 10.

provozy. Tyto provozy jsou organizovány obdobně jako věznice s volným nebo mírným režimem. Vyznačují se jen minimálním zabezpečením a omezeným dohledem. Obdobný režim funguje i v některých obecných vězeňských zařízeních. Tato vězeňská zařízení se člení na tzv. Justizanstalten, v nichž vykonávají odsouzení trest odnětí svobody převyšující 18 měsíců, a tzv. gerichtliche Gefängenhäuser, v nichž vykonávají odsouzení trest odnětí svobody nepřevyšující 18 měsíců. Gefängenhäuser jsou zřízeny v sídle každého krajského soudu příslušného rozhodovat v trestních věcech. Kromě zařízení pro výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody existují v Rakousku tři zařízení pro duševně nemocné pachatele, pachatele závislé na alkoholu a jiných omamných látkách a pro nebezpečné recidivisty (Maßnahmensanstalten). V každém vězeňském zařízení se dle potřeby zřizují oddělení (formy výkonu trestu odnětí svobody) pro:

- volnější režim výkonu trestu odnětí svobody
- výkon trestu odnětí svobody s volným pohybem (Freigang)
- uzavřený režim

V rámci jednotlivých oddělení existují menší jednotky (speciální formy) pro matky s dětmi, odsouzené trpící na onemocnění plicní tuberkulózy, odsouzené, kteří spáchali nedbalostní trestný čin a odsouzené, pro které vzhledem k jejich psychickým zvláštnostem není obecný režim výkonu trestu odnětí svobody vhodný. Dále jsou od ostatních odsouzených odděleni pachatelé odsouzení k trestu odnětí svobody poprvé, dále ti, kteří nechtějí přijít do styku s drogami, a konečně ti, u nichž se předpokládá podmíněné propuštění.

Velikost věznic se pohybuje mezi kapacitou 63 až 1200 míst pro odsouzené, přičemž mohou být ubytováni jednotlivě nebo v menších skupinkách.

Počet osob ve rakouských věznicích činí kolem 8 000 osob, z toho asi 5 800 je odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody a 2 200 obviněných ve výkonu vazby. Další 600 odsouzených se nachází v ústavních zařízeních.

Ústředním orgánem pro oblast vězeňství je Ministerstvo spravedlnosti (Bundesministerium für Justiz). Rakouský vězeňský systém je součástí veřejné správy. Ministerstvu spravedlnosti přímo podléhá Ústřední ředitelství ve Vídni zřízené v roce 2007. V čele jednotlivých vězeňských ústavů stojí ředitelé podřízené ústřednímu ředitelství. Součástí vězeňského systému je vězeňská stráž (Justizwache) jakožto uniformovaná a podle vojenského vzoru organizovaná strážní složka.¹⁸ Disponuje exekutivními pravomocemi a podporuje ředitele věznic v plnění různých úkolů ve věznicích (obdobně jako v České republice).

V současné době je možno vězeňská zařízení a jejich infrastrukturu označit za vyhovující. V posledních letech totiž prošla vězeňská zařízení náročným programem přestavby. Modernizována byla zejména pracoviště, dílny a výrobní haly, které poskytují odsouzeným dostatečné možnosti pro různé (nejenom) pracovní činnosti. V rámci programu přestavby byly provedeny změny v ubytování odsouzených a především byly odstraněny nejkřiklavější formy kolektivního ubytování. Ani rozsáhlými přestavbami se však nedocílilo Evropskými vězeňskými pravidly předpokládaného umístění odsouzených do samostatných cel během noci.

¹⁸ Strážní těleso neboli Wachkörper je podle článku 78d rakouské ústavy civilní ozbrojené nebo uniformované nebo jinak podle vojenského vzoru zřízené formace, na které byly přeneseny úkoly policejního charakteru.

5. Přeplněnost věznic

5.1. Pojem přeplněnosti

Nárůst kriminality se projevil v posledních desetiletích téměř ve všech zemích, v důsledku čehož vzrostl i počet odsouzených k trestu odnětí svobody. Velký počet vězeňských zařízení nemá dostatečné kapacity. Není tak naplněn shora zmíněný základní požadavek Evropských vězeňských pravidel, aby ubytovací plocha na jednoho odsouzeného činila alespoň 6 m². Tím, že vězeňská zařízení jsou přeplněna, nevytváří se dostatečný prostor pro práci s jednotlivci. V důsledku toho dochází jenom obtížně k tolik zdůrazňované resocializaci a převýchově odsouzeného.

Přeplněnost (*Überfüllung*, *crowding*, *overcrowding*) má mnoho negativních vlivů na výkon trestu odnětí svobody. Nacci, Teitelbaum a Prather (1977) definovali přeplněnost jako stav, kde se na jednom místě vyskytuje příliš vysoký počet osob, přičemž se rozlišuje mezi prostorovou hustotou (*spatial density*) a sociální hustotou (*social density*) lidí na tomto místě současně žijících.¹⁹ Sociální hustotu možno vyjádřit jako matematicky vyčíslitelný počet možných interakcí mezi dvěma lidmi v rámci populace nacházející se v jednom omezeném prostoru. Zjednodušeně řečeno, existuje hranice únosnosti počtu lidí nacházejících se dlouhodobě v tom samém prostoru. Z psychologického hlediska dochází i v běžném životě ke vzniku tzv. ponorkové nemoci, která může vyústit v rozmanité konfliktní situace, žije-li dlouhodobě vedle sebe větší počet lidí. V prostředí vězeňské cely dochází k absolutní ztrátě soukromí, což může vést až ke vzniku různých forem abnormálního chování a vzájemného ovlivňování odsouzených negativním způsobem. Samozřejmě musí každý jedinec počítat s tím, že dopustí-li se protiprávního jednání, může následovat trest odnětí svobody a omezení s ním související. I ve výkonu trestu však musí být odsouzený uznáván jako subjekt práv, jež mu odsouzením odňata nebyla, musí být nadále respektován

¹⁹ Schott, T. Strafausspruch, Strafzumessung und Strafvollzug in Zeiten der Überbelegung. *Zeitschrift für Strafvollzug und Straffälligenhilfe*. 2003, č. 4, s. 195.

jako člověk i jako občan státu.²⁰ V tomto smyslu se vyjadřují i různé lidskoprávní organizace jako Mezinárodní helsinská federace, Amnesty International nebo zmíněný CPT. Stupeň naplněnosti věznic nebo jenom jejich jednotlivých částí (partikulární přeplněnost) nemůže překročit hranici, za kterou by výkon trestu odnětí svobody mohl představovat nelidské nebo ponižující zacházení. Odnětí svobody je samo o sobě trestem a podmínky uvěznění nemají znamenat další trestání pachatele.

Problém s přeplněností vězeňských zařízení se dotýkají i českého a rakouského vězeňského systému. Pohled na statistické údaje ukazuje, že v České republice má míra přeplněnosti ustálený nebo mírně klesající charakter. V sousedním Rakousku v posledním období má křivka naplněnosti věznic vzestupný charakter, zejména v souvislosti s narůstajícím počtem odsouzených. Nárůst vězeňské populace je zde markantní zejména u osob cizí státní příslušnosti.

Příčiny, jež způsobují přeplněnost vězeňských zařízení, tkví mj. v narůstající kriminalitě (a tím pádem ve vyšším počtu odsouzených k trestu odnětí svobody) a ve skutečnosti, že velký podíl propuštěných se opakovaně dopouští páchaní trestné činnosti. Dovolím si tvrdit, že právě tento fakt ukazuje na nedostatek prostoru pro práci s odsouzeným a slabý důraz na jeho převýchovu. Rovněž si myslím, že je potřeba posílit spolupráci zainteresovaných subjektů (soudy, Probační a mediační služba, pracovníci věznic) při řešení konfliktu mezi společností a pachatelem a konfliktu mezi pachatelem a obětí, ke kterému dochází protiprávním jednáním pachatele. Pachatel musí být seznámen s důsledky svého konání. Toho lze docílit i tím, že je přímo konfrontován s pocity „své“ oběti. Další práce s odsouzeným probíhá v rámci individuálních programu zacházení.²¹

²⁰ Mikule, v. Novotný, O. Vězeňství a právo in Veřejná správa a právo. Pocta prof. JUDr. Dušanu Hendrychovi. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 232.

²¹ Institut programu zacházení s odsouzeným je zakotven v ustan. § 8 zákona o výkonu trestu odnětí svobody a podrobně rozveden v hlavě IV. vyhlášky č. 345/1999 Sb. Rakouská trestní právní úprava v tomto směru značně nekomplexní. O institutu programu zacházení se explicitně nezmiňuje StvollzG ani VZO. Ustan. § 22 StvollzG upravuje zacházení s odsouzeným a na tuto úpravu podrobněji rozvádí 1. část VZO.

Nezastávám rovněž názor, že výstavba nových vězeňských zařízení může úspěšně vyřešit problém přeplněnosti věznic. Do jisté míry řeší výstavba nových zařízení aktuální stav, nicméně toto „technické“ řešení musí jít ruku v ruce se snižováním počtu osob odsouzených k trestu odnětí svobody. V souvislosti se snižováním počtu odsouzených ve vězeňských zařízeních je neustále potřeba vést diskuzi o tom, nakolik je žádoucí ukládat pachatelům trestných činů krátkodobé tresty odnětí svobody a odpovědně posuzovat případy, u nichž s ohledem na možnosti převýchovy pachatele a změnu jeho postoje ke spáchanému trestnému činu není účinnější zvolit jiné druhy trestu než trest odnětí svobody.

K závěru této části kapitoly lze konstatovat, že v přístupu k odsouzeným a k výkonu trestu odnětí celkově dochází k vývoji pozitivním směrem a čas ukáže, nakolik bude „tažení“ proti přeplněnosti v obou zemích úspěšné.

5.2. Přeplněnost z pohledu Evropských vězeňských pravidel

K problematice přeplněnosti se Evropská vězeňská pravidla vyjadřují prostřednictvím základních pravidel stanovených pro podmínky ubytování odsouzených. Úprava podmínek je obsažena v části druhé Pravidel. Stěžejní pravidlo obsahuje již zmiňovaný bod 18.4., jenž stanoví požadavek zakotvení takových mechanismů v národní legislativě, jimiž se zajistí, že minimální materiální podmínky stanovené Pravidly nebudou porušovány v důsledku přeplněnosti věznic. Mezi takové minimální podmínky se řadí mj. dodržování hygienických a zdravotnických standardů, klimatické podmínky, dostatečné osvětlení, vytápění a větrání. Dále upravují Pravidla možnost společného ubytování, o němž bude pojednáno níže, a nutnost důsledného oddělení

- (i) neodsouzených vězňů od vězňů odsouzených k výkonu trestu;
- (ii) mužů od žen;
- (iii) mladých dospělých vězňů od starších.

Ve snaze vyjádřit se konkrétněji k přeplněnosti evropských věznic a následným potížím s aplikací minimálních standardů stanovených Pravidly vydal Výbor ministrů Rady Evropy Doporučení Rec (99) 22 ohledně přeplněnosti vězeňských

zařízení a nárůstu počtu vězněných osob (dále jen „Doporučení Rec (99) 22“) v roce 1999. Tento negativní jev představuje i z pohledu Rady Evropy závažný problém pro vězeňskou správu a celý justiční systém, a to nejen s ohledem na otázku lidských práv, ale i z hlediska efektivity spravování vězeňských zařízení. Dle Rady Evropy je nezbytné, aby se opatření zaměřená proti přeplněnosti vězeňských zařízení a vedoucí k omezení počtu vězněných osob stala nedílnou součástí promyšlených a racionálních postupů směřujících k prevenci trestné činnosti a kriminálního chování, účinnému prosazování práv, bezpečnosti a ochrany společnosti, individuálnímu přístupu k ukládání sankcí a nápravných opatření a sociální reintegraci pachatelů.

V příloze k Doporučení Rec (99) 22 jsou stanoveny základní zásady a řešení nedostatku míst ve vězeňských zařízeních. Na prvním místě stojí tolik zdůrazňovaný princip *ultima ratio* užívání trestu odnětí svobody, tedy požadavek, aby odnětí svobody bylo chápáno jako krajní možný postih pachatele a bylo k němu přistupováno pouze v případech, kde s ohledem na povahu spáchaného trestného činu by byl jiný postih zjevně nedostatečný. Tato zásada je reakcí na neúměrné množství krátkodobých trestů odnětí svobody a na nedostatečné využívání trestů alternativních. S tím souvisí opakovaná výzva Rady Evropy členským státům, aby dekriminalizovaly některé typy trestných činů nebo je překvalifikovaly tak, aby tato jednání nemusela být postihována sankcemi spojenými s odnětím svobody. Rada Evropy rovněž zdůrazňuje potřebu upevnování pozice generální prevence jakožto složky účelu trestu a resocializaci pachatelů trestných činů. Rozšiřování počtu vězeňských zařízení by mělo být spíše výjimečným opatřením, neboť z obecného hlediska dlouhodobě neřeší problém přeplněnosti věznic. V souladu s principy obsaženými v Pravidlech obsahuje dále příloha k Doporučení Rec (99) 22 následující řešení nedostatku míst ve vězeňských zařízeních:

- a) stanovení maximální kapacity věznic;
- b) při překročení kapacity důsledně dodržovat zachování materiálních podmínek tak, aby byla zachována lidská důstojnost odsouzených;

- c) vězeňské správy mají usilovat o to, aby byly negativní důsledky spojené s přeplněností věznic eliminovány co možná nejčastějším stykem s rodinou a blízkými osobami a maximálním využitím podpory společnosti;
- d) snaha o co možná nejširší využívání specifických výkonů trestu odnětí svobody (polootevřené nebo otevřené režimy, volno k opuštění věznice).

5.3. Aktuální situace v ČR

V současné době připadá v České republice na 100.000 obyvatelů 185 odsouzených (celkový počet odsouzených se pohybuje kolem 19.100). Podle oficiálních údajů Vězeňské správy ČR se pohybuje průměrná naplněnost věznic na úrovni 103% kapacity. Je však nutno podotknout, že průměrný údaj může bagatelizovat partikulární problémy s přeplněností v jednotlivých věznicích resp. jejich jednotlivých odděleních. Skutečnost, že naplněnost některých věznic anebo oddělení věznic je vysoce nad uváděným průměrem, konstatovala i Vězeňská správa ČR. Příkladem může být věznice ve Znojmě, jejíž naplněnost dlouhodobě osciluje kolem 117% kapacity. Do jisté míry zkresluje průměrnou naplněnost věznic skutečnost, že vazební věznice jsou stabilně naplněné do 80% kapacity. Rozdíly jsou mezi standardními odděleními, v nichž mnohdy překračuje naplněnost hranici 120% až 130% kapacity, a mezi specializovanými odděleními, kde je naplněnost kolem 100%, protože místa jsou do jisté míry vázána. Znamená to, že až po propuštění anebo přemístění odsouzeného na jiné oddělení vzniká místo pro dalšího z důvodu nutnosti speciálního zacházení a plnění resocializačního programu.

O partikulární přeplněnosti věznic se zmiňuje i zpráva Českého helsinského výboru z roku 2005.²² Na základě provedeného monitoringu ČHV zjistil nejenom nerovnoměrné naplnění jednotlivých věznic, ale konstatuje i přeplněnost některých oddělení věznic.

²² Závěry projektu ČHV Právo na soudní a jinou právní ochranu v detenci – monitoring a litigace 2003 – 2005 [online]. Praha: Český helsinský výbor. Dostupné z <<http://www.helcom.cz/download/sborniky/vezenstviOSI2005/monitoring.doc>>. s. 9

Na tomto místě je nutno podotknout, že VS ČR momentálně eviduje více než 5.000 osob, které k výkonu trestu odnětí svobody nenastoupily. Představa, že by mohla VS ČR v tomto momentu přijmout do výkonu trestu odnětí svobody takové množství odsouzených, je zcela nepředstavitelná a znamenala by kolaps ve fungování vězeňského systému. Příčiny tkví jednak v kapacitních možnostech vězeňských zařízení, jednak v jejich nedostatečném personálním vybavení. Nicméně tento stav není možné dlouhodobě ignorovat a je žádoucí hledat vhodné řešení, protože situace, kdy odsouzená osoba nenastoupila k výkonu trestu, je z hlediska bezpečnosti ve společnosti nepřijatelná a samozřejmě i protiprávní. Je úkolem soudů zabezpečit nástup odsouzeného do výkonu trestu a vynutit tak provedení stanoveného trestu.

Diskutována byla proto i otázka zavedení nové skutkové podstaty trestného činu nenastoupení k výkonu trestu odnětí svobody do trestního zákona jako speciální skutkovou podstatu k trestnímu činu maření výkonu úředního rozhodnutí. Přípravovaný návrh trestného zákona uvádí v § 335 odst. 1 taxativní výčet případů maření výkonu úředního rozhodnutí. Trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí by se tak měla dopustit osoba, která maří nebo podstatně ztěžuje výkon rozhodnutí soudu nebo jiného orgánu veřejné moci tím, že bez závažného důvodu nenastoupí na výzvu soudu trest odnětí svobody nebo se jiným způsobem neoprávněně brání nástupu výkonu tohoto trestu. Nejsem zcela přesvědčena, že legislativní řešení tohoto problému je samospasitelné. Ani nejlepší právní norma nemůže být bez efektivního vynucování úspěšná. Ostatně trestný zákon stanoví v § 171 odst. 1 písm. e), že trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí se dopustí ten, kdo závažným jednáním zmaří účel vazby nebo trestu. Explicitní promítnutí nenastoupení k výkonu trestu do nové skutkové podstaty pomůže předejít obtížím při posuzování jednotlivých případů, nicméně je nutné zabezpečit zejména dostatečnou personální základu prostřednictvím které bude nastoupení k výkonu trestu vynucováno.

5.4. Problém kolektivního ubytování a partikulární přeplněnost věznic

Evropská vězeňská pravidla požadují minimalizaci počtu osob ubytovaných ve vězeňských celách a umístování odsouzených do samostatných cel. Podle Pravidel může být ubytování společné, pokud je to vhodné s ohledem na účel trestu odnětí svobody. Ke společnému ubytování musí být vybráni takoví vězni, kteří jsou vhodní a způsobilí k umístění do společných prostor. Je-li to možné, vězeň musí být nejprve dotázán, zda souhlasí s umístěním do společných prostor určených ke spaní. Pravidla dále stanoví, že v noci se vězni zpravidla umísťují do samostatných cel.²³ Při úpravě společného ubytování se vychází jednak ze skutečnosti, že jednotlivé členské země nejsou kvůli permanentní přeplněnosti v situaci, která jim umožní umístování odsouzených do samostatných cel (v noci nevyjímaje), a jednak z poznatku, že ne pro všechny odsouzené je vhodné, pokud pobývají na celách samostatně. Přítomnost dalších odsouzených je pro tyto osoby přijatelnější a méně depresivní.

V České republice je individuální forma ubytování odsouzených výjimečná a v blízké době není možno očekávat zlepšení. Důvodem je především naprosto nevhodné architektonické řešení věznic. Modernizace věznic však vyžaduje nemalé finanční prostředky, které ve státním rozpočtu schází.²⁴ Stále se můžeme setkat s případy, kdy jednu vězeňskou celu sdílí 10 – 12 odsouzených (výjimečně i víc), což sebou přináší řadu problémů. Především se jedná o vyšší riziko vzniku konfliktů a vzájemném negativním ovlivňování se odsouzených. Dosahování resocializačních cílů v rámci individuálního programu zacházení je významně eliminováno. Kolektivní ubytování odsouzených způsobuje i řadu nedostatků v materiálních podmínkách ubytování (nevhodné klimatické podmínky, nedostatek osobního prostoru) a porušování požadavku na minimální ubytovací plochu na jednoho odsouzeného.

²³ Srov. bod 18.5., 18.6. a 18.7. Evropských vězeňských pravidel

²⁴ Srov. Závěry projektu ČHV Právo na soudní a jinou právní ochranu v detenci – monitoring a litigace 2003 – 2005, Praha: Český helsinský výbor, s. 10.

V Rakousku neexistují žádné statistiky nebo oficiální informace o způsobu ubytování odsouzených. Dle vyjádření ředitele věznice v Linzi však maximální počet odsouzených na jedné cele nemůže být vyšší než 6 až 7 osob. Mnohem častěji se zde oproti praxi v České republice vyskytují samostatné vězeňské cely, a to i díky rozsáhlé modernizaci rakouských věznic, která proběhla v uplynulých letech.

5.5. Aktuální situace v Rakousku

V Rakousku připadá na 100.000 obyvatel 108 odsouzených (celkový počet odsouzených je 8.991, stav k 1. květnu 2007).²⁵ Počet odsouzených osob má vzrůstající tendenci. Celková oficiální kapacita vězeňského systému je 8.618 míst. Porovnáme-li současný počet vězňů s počtem skutečných míst, pohybuje se procentuální přeplněnost kolem 104,3 %. Hlavní příčinou vysoké naplněnosti rakouských věznic, dlouhodobě diskutované i v odborných kruzích, je zejména vysoký podíl cizích státních příslušníků nacházejících se zde ve výkonu trestu odnětí svobody. Z celkového počtu odsouzených nemá rakouské státní občanství více než 3.800 osob (přibližně 43 %!). Největší podíl představují státní příslušníci Srbska, Nigérie, Rumunska, Turecka a Gruzie (počet odsouzených se přibližuje k 3000). Pro srovnání, v České republice se nachází ve výkonu trestu zhruba 1.400 odsouzených s cizí státní příslušností z celkového počtu 19.145 (stav k 1. dubnu 2007), což je přibližně 8 %.

Rakouské ministerstvo spravedlnosti počítá v blízké budoucnosti s přijetím opatření vedoucích ke snížení podílu cizinců na vězeňské populaci. Hlavní motivací je zejména snaha snížit náklady státu na financování vězeňských zařízení. Ročně se vynakládá ze státního rozpočtu na zabezpečení vězeňského systému kolem 280 milionů €, přičemž příjmy vězeňské správy (pocházející zejména z pracovní činnosti odsouzených) činí pouze kolem 50 milionů €.

Ministerstvo spravedlnosti požaduje, aby státní příslušníci členských států Evropské unie bez sociálních vazeb v Rakousku vykonali trest odnětí svobody

²⁵ http://www.kcl.ac.uk/depsta/rel/icps/worldbrief/world_brief.html

v domovském státu. V rámci Evropské unie se Rakousko snaží vyjednávat o zjednodušení komplikovaného mechanismu převzetí výkonu trestu odnětí svobody domovským státem (extradice).²⁶ Policejní a soudní spolupráce tvoří tzv. třetí pilíř Evropské unie a součástí jednotného institucionálního rámce EU.²⁷ V roce 2004 přijalo Rakousko spolkový zákon o justiční spolupráci v trestních věcech s členskými státy Evropské unie (Justizielle Zusammenarbeit in Strafsachen, EU-JZG). Otázky extradice a právní pomoci mezi státy upravuje též spolkový zákon o vydávání a právní pomoci (ARGH) z roku 1976. Právě podle § 76 (na které odkazuje i EU-JZG ve věcech extradice) je žádost o převzetí výkonu trestu odnětí svobody domovským státem přípustná pouze v případě, že účelu trestu lze lépe dosáhnout v dožádaném (domovském) státě.

Institút podmíněného propuštění představuje další možnost, jak odlehčit přeplněným vězeňským zařízením (viz dále). Podmínkou pro vydání rozhodnutí o podmíněném propuštění je plnění resocializačního programu a pozitivní speciálněpreventivní prognóza. Cizí státní příslušníci, zejména bez povolení k pobytu na území Rakouska, zde často nemají vybudováno žádné zázemí v podobě vazeb k rodinným příslušníkům nebo přátelům a ani šanci najít si práci. Život v ilegalitě výrazně snižuje možnost sociální integrace a osoby bez prostředků se opakovaně uchylují ke kriminální činnosti. Tyto aspekty jsou zohledňovány při sestavování speciálněpreventivní prognóze. Navíc bez vyhlídek na lepší život po propuštění z vězení je resocializační proces podstatně ztížen. Praxe ukazuje, že soudy rozhodující o podmíněném propuštění cizinců postupují s ohledem na uvedené skutečnosti nanejvýš opatrně.²⁸

Centrum pro další vzdělávání v oblasti výkonu trestu (Fortbildungszentrum für Strafvollzug) navrhuje novelizaci zákona o výkonu trestu odnětí svobody. Konkrétně se jedná o začlenění § 4a do zákona v následujícím znění: „Je-li

²⁶ Srov. Kriminalpolitische Initiative. *Mehr Sicherheit durch weniger Haft! – Follow up*. [online]. 2005, Dostupné z <http://www.fbz-strafvollzug.at/aktuell/KI_Follow_up.pdf>, s. 4.

²⁷ Stěžejnými dokumenty upravujícími oblast policejní a justiční spolupráce je Amsterodamská smlouva z roku 1997 (platí od roku 1999).

²⁸ Kriminalpolitische Initiative. *Mehr Sicherheit durch weniger Haft! – Follow up* [online]. 2005, Dostupné z <http://www.fbz-strafvollzug.at/aktuell/KI_Follow_up.pdf>, s. 4.

odsouzenému uložen trest vyhoštění a trest odnětí svobody současně, tak může být od dalšího výkonu trestu odnětí svobody prozatímně upuštěno, jakmile odsouzený vykoná polovinu uloženého trestu a v případě trestu odnětí svobody na doživotí patnáct let uloženého trestu, souhlasí-li odsouzený neodvolatelně s výkonem trestu vyhoštění do domovského státu a proti vyhoštění nestojí žádné další překážky.“ Znamená to, že do budoucna budou moci být příslušníci jiných států vykonávající trest odnětí svobody podmíněně propuštěni pod podmínkou, že odsouzený dobrovolně souhlasí s výkonem trestu vyhoštění do domovského státu. Rozhodnutí o zákazu pobytu bude provázet pohrůžka vykonání zbytku trestu odnětí svobody v případě, že se vyhoštěný vrátí zpět na území Rakouska.

Centrum pro další vzdělávání v oblasti výkonu trestu dále navrhuje zlepšení migrační a azylové politiky státu, která je v současnosti dle odborných hodnocení příliš defenzivní a restriktivní. Centrum navrhuje na prvním místě praktickou reorganizaci azylového řízení, jež by celé řízení učinila jasnějším a rychlejším. Zefektivnění procesu spočívá v zúžení podmínek, jež musí splnit žadatel o azyl a v poskytování právní pomoci všem žadatelům. Rakousko bude garantovat všem cizincům stejnou míru sociálních práv a možnost jejich účinného vymáhání. Obecně by bylo vhodné projevovat více pochopení vůči všem cizincům, resp. žadatelům o azyl a pečlivěji zkoumat motivy jejich odchodu (útěku) z domovského státu.

6. Společná východiska pro řešení problémů přeplněnosti věznic

6.1. Institut podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody v ČR

Učebnice trestného práva uvádí, že „*podmíněné propuštění se u nás mezi laickou veřejností i mezi právníky často chybně chápe pouze jako dobrodíní pro odsouzeného a nikoliv jako významný resocializační a výchovný prostředek.*“²⁹

V českém právním řádu je tento institut upraven v § 61 až 64 TZ. Soud může po výkonu jedné poloviny uloženého trestu odnětí svobody odsouzeného podmíněně propustit na svobodu v případě, že odsouzený ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností prokázal své polepšení a

- (i) může se od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život, nebo
- (ii) soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného.

Trestní zákon současně uvádí taxativní výčet trestných činů, kdy odsouzený může být propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody až po výkonu dvou třetin uloženého trestu. Osoba, která byla odsouzena k výjimečnému trestu odnětí svobody na doživotí, může být propuštěna až po vykonání nejméně dvaceti let uloženého trestu. Soud stanoví při podmíněném propuštění zkušební lhůtu na dobu jednoho roku až sedmi let. Podmíněně propuštěnému může soud uložit přiměřená omezení a povinnosti, které směřují k tomu, aby odsouzený vedl řádný život, a povinnost nahradit dle svých sil škodu, kterou trestným činem způsobil.

Novela trestního zákona provedená zákonem č. 265/2001 Sb. zavedla s účinností od 1. ledna 2002 možnost vyslovení dohledu nad podmíněně propuštěným (§ 61 odst. 1 TZ a § 331 odst. 5 TrŘ). Podstatu a účel dohledu vyjadřuje § 26a TZ. Jedná se o tzv. systém parolů, kdy je odsouzenému umožněno vykonat zbytek trestu mimo věznici na základě soudem stanoveného dohledu a event. dalších podmínek.³⁰ Dohledem se rozumí pravidelný osobní kontakt pachatele s úředníkem Probační a mediační služby, spolupráce při vytváření a realizaci

²⁹ Novotný, O. Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M. Trestní právo hmotné – I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 327.

³⁰ Kotulan, P. Háková, L. Vybrané problémy sankční politiky. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2005, s. 58.

probačního programu ve zkušební době a kontrola dodržování omezení a povinností uložených podmíněně propuštěnému soudem event. vyplývajících ze zákona. Účelem dohledu je především možnost pokračovat v převýchově pachatele, zabránění recidivy (návratu k trestné činnosti) a tím i zabezpečení ochrany společnosti. Probační a mediační služba působí při zajišťování podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody s dohledem. Institut pro kriminologii a sociální prevenci (dále též „IKSP“) prováděl v roce 2005 výzkum využívání institutu podmíněného propuštění a zjistil, že rozhodování soudu o podmíněném propuštění se v posledních čtyřech letech nezměnilo. Podíl kladně vyřízených žádostí se pohybuje na úrovni 60% a podíl žádostí zamítnutých kolem 40%. Ani možnost dohledu zavedená novelou podíl kladně vyřízených žádostí nezvýšila, čímž se nenaplnilo očekávání zákonodárce, a tedy odlehčení přeplněným věznicím. Příčinu spatřuje IKSP i v poklesu počtu žádostí nebo návrhů podaných soudům.³¹

Na druhou stranu lze konstatovat, že rozhodování o podmíněném propuštění odsouzeného je příliš formalizované a soud se jen málokdy dostatečně zabývá tím, zda-li vývoj osobnosti odsouzeného je pozitivní a jeho chování se změnilo. Soud se zabývá pouze číselnými údaji o předchozích odsouzeních a udělených kázeňských trestech (mnohdy i několik let starých!). *„Ke kladnému rozhodnutí o podmíněném propuštění tedy většinou postačí větší či menší adaptace odsouzeného v prostředí věznice. Tato kritéria jsou ovšem sama o sobě nespolehlivá a naprosto selhávají v případech, kdy se odsouzený choval dobře nejen ve výkonu trestu, ale i před jeho nástupem.“*³² Navíc se rozhodování jednotlivých soudů v jejich obvodech někdy až propastně odlišuje. Tato praxe vede k neúměrně vysokému počtu podávání žádostí o přemístění do věznic, spadajících do obvodu soudu, jenž častěji vyřizuje žádosti o podmíněné

³¹ Podle § 331 TrŘ rozhoduje soud o podmíněném propuštění odsouzeného na žádost odsouzeného nebo na návrh ředitele věznice nebo státního zástupce ve veřejném zasedání. Podmíněné propuštění odsouzeného může dále soudu navrhnout zájmové sdružení občanů, nabídne-li převzetí záruky za dovršení nápravy odsouzeného.

³² Novotný, O. O trestu a vězeňství. Studie o funkcích trestu v soudobé naší společnosti. 2. vydání. Praha: Academia, 1969, s. 205.

propuštění kladně.³³ Situaci lze řešit změnou postojů soudů, které rozhodují o podmíněném propuštění (s dohledem) a zintenzivnění komunikace s Probační a mediační službou. Probační a mediační služba má reálné možnosti důrazněji působit na podmíněně propuštěného a dohlížet na plnění všech podmínek a povinností uložených soudem (včetně povinnosti náhrady škody). Soudy by při rozhodování o podmíněném propuštění neměly posuzovat pouze formální splnění zákonných podmínek, ale zjišťovat, zda odsouzený skutečně změnil své chování a prokázal tak polepšení.

Opomíjet není možné ani důvody, jež odsouzeného vedly ke spáchání trestného činu, případně k opakované trestné činnosti. Ustálení takové praxe může výrazně pomoci při snižování počtu odsouzených ve vězeňských zařízeních a řešit úspěšně jejich potíže s přeplněním. Jak konstatuje O. Novotný, je „*správné uplatňování zákonných požadavků na podmíněné propuštění má velký význam pro ochranu společnosti před nebezpečnými pachateli trestných činů.*“³⁴ Navrhuje se rovněž změna právní úpravy institutu podmíněného propuštění tak, že by odsouzený měl při splnění všech podmínek nárok na podmíněné propuštění a soud by obligatorně rozhodoval o tomto nároku tak, aby v zápětí po vykonání poloviny uloženého (nebo zmírněného) trestu byl odsouzený z vězení propuštěn.³⁵ V úvahu přichází i zavedení tzv. parole do českého právního řádu, tedy kombinace umístění ve vězení s pobytem na svobodě z kvalifikovaných důvodů (práce, studium, účast na vzdělávacích kurzech, péče o nemocného rodinného příslušníka) nebo tzv. denní parole, která umožňuje odsouzenému vykonávat během dne pracovní (jinou) činnost na svobodě a na noc se vrací do vězení.

Rozhodně považuji za žádoucí změnit rozhodovací praxi soudů o podmíněném propuštění. Nekomplexní posuzování může vést k tomu, že na svobodu bude propuštěn nebezpečný pachatel. Velké rozdíly v počtu podmíněně propuštěných mezi jednotlivými soudními obvody vnášejí pochybnosti o tom, nakolik

³³ Srov. Krutina, M. Trestní justice a vězeňství [online]. 2003, [cit. 2007-03-28]. Dostupné z <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2003061910>>

³⁴ Novotný, O. O trestu a vězeňství. Studie o funkcích trestu v soudobé naší společnosti. 2. vydání. Praha: Academia, 1969, s. 209.

³⁵ Karabec, Z. Možnosti sankční politiky. s. 16.

zodpovědně soudy k posuzování odsouzeného přistupují. I proto se přikláním k myšlence zřízení speciálních komisí, které by rozhodovaly o podmíněném propuštění (viz dále).

6.2. Institut podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody v Rakousku

Nárůst zločinnosti, zejména recidivy (nejen) v Rakousku vedl postupně k poznání, že prostor k převýchově pachatele ve vězeňském prostředí je značně limitován. Ztráta sociálních kontaktů, vzájemné ovlivňování vězňů a postupný proces prizonizace³⁶ oslabují proces resocializace odsouzených. Možnost podmíněného propuštění proto představuje významný motivační prvek pro odsouzené. Ve srovnání s okolními státy má však Rakousko nízký počet podmíněně propuštěných. Navíc i zde soudy v jednotlivých obvodech rozhodují velmi rozdílně. Například v některých soudních obvodech v Dolním Rakousku je propuštěn na svobodu každý dvanáctý odsouzený k trestu odnětí svobody ve výměře tři až šest měsíců, v soudních obvodech Tyrolska a Vorarlberska je to už každý třetí odsouzený. Počet podmíněně propuštěných, kteří vykonávali trest odnětí svobody na tři až pět let, byl v obvodu krajského soudu v Kremsu 2 %, krajského soudu v Gratzu 20 % a krajského soudu v Steyeri 50 %.³⁷

Institut podmíněného propuštění upravuje § 46 StGB. Odsouzeného lze podmíněně propustit na svobodu po uplynutí poloviny nebo dvou třetin výkonu trestu odnětí svobody, nejméně však po 3 měsících výkonu trestu odnětí svobody. Soud musí podmíněně propuštěnému vždy stanovit zkušební dobu a současně mu uložit další přiměřené povinnosti a omezení. Žádostem odsouzených na doživotní trest odnětí svobody může soud vyhovět až po patnácti letech výkonu trestu. Novelou trestního zákona (BGBl I 19/2001) byla snížena minimální doba výkonu trestu odnětí svobody na jeden měsíc u odsouzených, kteří spáchali trestný čin

³⁶ Pojem prizonizace je odvozen z anglického slova „prison“ tj. vězení, jenž má kořeny v latinském „prensionem“ tj. zmocnit se, držet. Prizonizace je obecný pojem označující proces přizpůsobování, intelektuální, psychologické i hodnotové přeměny člověka ve vězně a postupné snižování až eliminaci pravděpodobnosti jeho reintegrace zpátky do společnosti. K tomu viz *Mezník, J. a kol. Základy penologie*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 54 - 55

³⁷ *Pilgram, A. Die Praxis der (bedingten) Straffentlassung im regionalem Vergleich*. 2004, s. 4.

před 21. rokem věku. Soud při rozhodování vždy přihlédne k osobnosti odsouzeného, jeho předchozímu životu, k předpokladu, že povede řádný život a k jeho chování v průběhu výkonu trestu. Dále se přihlédne k okolnosti, zda není potřebné vykonat zbytek trestu proto, aby se zabránilo v páchání trestné činnosti jiným osobám (prvek generální prevence).

Krise v podobě nárůstu koeficientu naplněnosti věznic vedla v Rakousku k otevření intenzivní diskuse o změnách v sankční politice státu. Jedna z navrhovaných změn se dotýká právě institutu podmíněného propuštění. Podle ministerstva spravedlnosti se počet podmíněně propuštěných pohyboval v minulých letech kolem 20%, což je vzhledem k počtu podmíněně propuštěných v sousedních státech nelichotivý stav.³⁸ Ministerstvo spravedlnosti přijalo v únoru 2007 balík opatření, který má vést k legislativním změnám v rámci trestní politiky. Opatření by měla vést k rozšíření užívání institutu podmíněného propuštění za současného posílení spolupráce s probační službou (Bewährungshilfe).³⁹ Vzhledem k tomu, že podmíněně propuštěnému má aktivně napomáhat probační úředník s postupným začleněním do společnosti, nemělo by se přihlížet k speciálněpreventivní prognóze jako k rozhodujícímu kritériu.⁴⁰ Právě vzhledem k nepříznivé speciálněpreventivní prognóze soudy často rozhodnou o zamítnutí žádosti o podmíněném propuštění. Kromě spolupráce s probačním úředníkem se zvažuje možnost využití elektronického monitoringu při podmíněném propuštění. Podmíněné propuštění by nemělo znamenat výjimku, ale spíše pravidlo. Podle přísných kritérií a se zvýšenou opatrností by soudy měly rozhodovat o podmíněném propuštění odsouzených, u nichž by mohlo hrozit

³⁸ V České republice je míra podmíněně propuštěných kolem 60%, v Německu kolem 50% a ve Švýcarsku kolem 90 %.

³⁹ V Rakousku působí v roli probační a mediační služby organizace NEUSTART, která vznikla již v roce 1957. Pracovní skupina dobrovolníků působila jako „probační služba“ na základě zákona o podmíněném odsouzení z roku 1920. V roce 1969 vstoupil v platnost zákon o probační službě. Na základě smlouvy přeneslo ministerstvo spravedlnosti na NEUSTART jako na soukromý subjekt oprávnění vykonávat probační činnost. V současné době NEUSTART plní rovněž úkoly mediátora při narovnání, zprostředkuje práci odsouzených k trestu obecně prospěšných prací, disponuje sociálními pracovníky a šíří prevenci proti kriminalitě a drogám.

⁴⁰ Speciálněpreventivní prognóza obsahuje informace o možnosti odsouzeného znovu se začlenit do společnosti, schopnosti najít si vhodnou práci, rodinném prostředí a jiných sociálních vazbách a další faktory, jež by mohly ovlivnit život odsouzeného na svobodě.

nebezpečí dalšího spáchání těžkých (násilných) trestných činů nebo obecně nebezpečná trestná činnost.

Za zajímavou myšlenku jistě považuji plánované vytvoření tzv. Strafvollzugskommissionen. Jedná se o speciální komise, jež mají rozhodovat o podmíněném propuštění odsouzeného místo dosavadních tříčlenných soudních senátů. Komise by měly být složeny ze soudce, státního zástupce, příslušníka vězeňské služby (ředitele věznice) a sociálního pracovníka. Komise takového složení by mohla kvalifikovaně posoudit, zda převýchova odsouzeného skutečně doznala úspěchu a jaká je možnost jeho začlenění se do společnosti. Závěrem dodávám, že myšlenka komisí není neznámá ani českému prostředí a jak jsem se již zmiňovala, vzhledem k dosavadní praxi soudů při rozhodování o podmíněném propuštění by byla vítanou změnou.

6.2. Soukromé věznice

Existence soukromých věznic ve světě je poměrně rozšířená a ani v České republice nepředstavuje toto řešení některých problémů vězeňství žádnou novinku. Mluví se sice o privatizaci věznic, nicméně to není přesné označení, jelikož nejde a nemá jít o převedení vězeňství ze sféry veřejné moci do sféry soukromé, nýbrž jen o určitou formu využití soukromého zájmu a iniciativy ve prospěch plnění úkolů veřejné správy.⁴¹ Tento způsob řešení přeplněnosti vězeňských zařízení je spíš ekonomickým řešením, kdy se stát soustřeďuje na výstavbu nových věznic za přispění finančních prostředků z nevládních, resp. mimorozpočtových zdrojů. První soukromé věznice na bázi PPP projektů (Police Private Partnership) byly zřízeny v USA a ve Velké Británii. Pilotní projekt soukromé věznice ve Velké Británii umožnilo rozhodnutí Parlamentu v roce 1991. Tato věznice převzala 135 odsouzených. V dalších letech byla naplánována výstavba dalších čtyř soukromých věznic. Srovnáním čtyř

⁴¹ Mikule, v. Novotný, O. Vězeňství a právo in Veřejná správa a právo. Pocta prof. JUDr. Dušana Hendrychovi. I. vydání. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 238.

soukromých věznic a čtyř věznic státních se ukázalo, že v období od roku 1994 do roku 1998 bylo provozování soukromých věznic o 22 % levnější než státních.⁴²

Možnost výkonu trestu odnětí svobody v objektech nespravovaných Vězeňskou službou ČR umožnilo přijetí nového zákona o výkonu trestu odnětí svobody v roce 1999. Podle ustanovení § 13 ZVTOS může ministr spravedlnosti „zříditi věznici i v jiném objektu, než který je ve správě Vězeňské služby, pokud s tím vlastník takového objektu souhlasí a uzavře smlouvu o zřízení věcného břemene. Objekt, ve kterém je věznice zřízena, spravuje a provozuje vlastník objektu na základě smlouvy uzavřené s Vězeňskou službou“. Vězeňská služba ČR však nadále odpovídá za střežení, zacházení s odsouzenými a dodržování zákonných podmínek výkonu trestu. Uzavřením smlouvy rovněž není dotčeno právo výkonu kontroly a dozoru nad výkonem trestu, který provádí pověřený státní zástupce krajského státního zastupitelství, v jehož obvodu se trest vykonává.

V praxi se realizuje zřizování a následný výkon trestu v soukromých věznicích prostřednictvím tzv. PPP projektů (Public Private Partnership příp. Police Private Partnership). PPP projekty znamenají spolupráci veřejného a soukromého sektoru, jejímž účelem je zajištění veřejných služeb a veřejné infrastruktury. Obecná právní úprava PPP projektů je vtělena do zákona č. 139/2006 Sb., o koncesních smlouvách a koncesním řízení, ve znění pozdějších předpisů. Vztah mezi veřejným sektorem, jenž je představován veřejným zadavatelem (stát, státní orgán, orgán územního samosprávného celku) a soukromým sektorem (soukromý subjekt, obvykle společnost ve smyslu obchodního práva) je založen smlouvou dlouhodobějšího trvání. Silnými stránkami PPP projektů je efektivní a levnější realizace (viz Velká Británie), vyšší kvalita poskytovaných služeb a především možnost realizace projektů okamžitě v situaci, kdy ve veřejném rozpočtu chybí finanční prostředky. Realizace výstavby soukromé věznice probíhá v Rapoticích u Brna. Předpokládané datum dokončení výstavby je v roce 2009 a věznice bude mít kapacitu 500 míst. Objekt věznice bude ve vlastnictví státu, přičemž provozovatelem věznice bude soukromá společnost, která zabezpečí výstavbu

⁴² Brauser-Jung, G. Lange, J. Privatisierung im Strafvollzug? Zeitschrift für Strafvollzug. 2001, č. 1., s. 164.

věznice, její fungování a péči o odsouzené a jejich zaměstnávání. Na provoz věznice bude dostávat soukromá společnost finanční prostředky ze státního rozpočtu. Dohled nad výkonem trestu odnětí svobody případně i nadále příslušníkům Vězeňské služby ČR.

Rakousko nepočítá se zaváděním soukromých věznic ani nyní a ani v blízké budoucnosti. Intensivnější diskuse o privatizaci věznic se doposud nekonala. V uplynulém desetiletí však byly provedeny rekonstrukce a modernizace několika věznic (např. věznice v Linzi), kterými se docílilo navýšení počtu míst pro odsouzené. Přijetí balíku opatření v roce 2007 jenom potvrzuje, že se rakouské ministerstvo spravedlnosti dalo cestou změny trestního (sankčního) systému a snaží se o důslednější resocializaci odsouzených. Protikladem k privatizačním tendencím má být pečovatelská agentura, jejíž zřízení v březnu 2008 navrhlo Ministerstvo spravedlnosti. Pečovatelská agentura má být zřízena jako veřejný ústav, jehož úkolem bude zabezpečení pečovatelského personálu, zejména sociálních pracovníků, psychologů, terapeutů, lékařů a pedagogů pečujících o duševně nemocné odsouzené. V důvodové zprávě k zákonu se uvádí, že zřízením agentury dojde k podstatnému snížení nákladů na péči o duševně nemocné pachatele, kteří se dnes nacházejí převážně v péči psychiatrických klinik. Duševně nemocní pachatelé jsou umísťováni podle ustanovení § 21 odst. 1 StGB buď do speciálních léčebných zařízení (Maßnahmenanstalten) nebo na psychiatrické kliniky, přičemž stát si obstarává pečovatelské služby v těchto klinikách na základě smluv uzavíraných jednotlivě s každým pracovníkem. Péče o jednoho odsouzeného stojí tak v průměru 400 € na den. V léčebných zařízeních JA Göllersdorf a JA Wien-Mitterstiege stojí péče o odsouzeného v průměru 200 € na den. Navíc Ministerstvo Spravedlnosti slibuje od zřízení agentury kvalitnější péči a možnost intenzivnější kontroly zacházení s odsouzeným.

I přes ekonomickou výhodnost soukromých věznic se domnívám, že je to řešení pouze dočasné, které nejde do hloubky samotného problému. Výstavba nových věznic a rozšiřování kapacit věznic již existujících není a nemůže být jediným řešením problému přeplněnosti věznic. Země, které se vydaly cestou výstavby

nových vězeňských zařízení (nejenom soukromých), zjistily, že vězeňská populace roste úměrně se zvyšující se kapacitou získanou novými věznicemi.⁴³

6.3. Institut (elektronicky hlídaného) domácího vězení

Dalším nástrojem, který může vést ke snížení počtu odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody, je trest domácího vězení. Tento specifický druh alternativního trestu má několik výhod, a to nejen ekonomického charakteru, ale také (a především) výhody z pohledu dosahování účelu trestu a psychologického účinku trestu na odsouzeného. Ekonomické výhody jsou zcela jasné. Čím méně vězňů, tím méně finančních prostředků investovaných ze státního rozpočtu do vězeňského systému, což není částka zrovna malá, vycházíme-li z denních nákladů na jednoho vězně. Trest odnětí svobody zatěžuje státní rozpočet nejvíce ze všech trestů existujících v rámci sankční politiky jednotlivých zemí.

Jako alternativa k výkonu trestu odnětí svobody v demokratických státech se domácí vězení objevilo na počátku sedmdesátých let v systému sankcí různých států.⁴⁴ Průkopnickým státem byly Spojené státy americké. Posléze se začalo objevovat domácí vězení i v některých evropských státech. Zaváděním nového druhu alternativy k výkonu trestu odnětí svobody ve věznicích reagovaly tyto státy na nebyvalé problémy s vysokou naplněností vězeňských zařízení. Motivací byla také snaha zabránit stigmatizaci a efektu prizonifikace, které jsou hlavní příčinou recidivy a selhávání procesu převýchovy a resocializace odsouzených. Podle Zprávy o alternativních opatřeních k trestu odnětí svobody z roku 1986⁴⁵ se domácí vězení (house-arrest) začalo využívat s úspěchem ve Španělsku a Turecku u odsouzených osob starších 65 let a u odsouzených, jejichž zdravotní stav byl neslučitelný s výkonem trestu odnětí svobody v podmínkách vězení. Některé státy (Švýcarsko, Belgie, Nizozemí, Německo, Portugalsko) využívaly institut

⁴³ 7th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 1996 [CPT/Inf (97) 10] [online]. 1997, Dostupné z <<http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-07.htm>>, s.21.

⁴⁴ Hudy, M. *Elektronisch überwachter Hausarrest : Befunde zur Zielgruppenplanung und Probleme einer Implementation in das deutsche Sanktionensystem*. Baden-Baden: Nomos, 1999, s. 19.

⁴⁵ Rentzmann, W. Robert, J.P. *Alternativní opatření k trestu odnětí svobody*. Strasbourg: Konference ředitelů Vězeňské správy, 1986, s. 6 an.

víkendového vězení (weekend detention) anebo částečné detence (semi-detention), jež odsouzeným umožnili navštěvovat dosavadní zaměstnání, účastnit se výuky nebo jiných vzdělávacích aktivit.

Rozvoj moderní techniky umožnil zdokonalení institutu domácího vězení využitím mikroelektroniky a doplnil úspěšně aktivity probačních úředníků. Elektronicky hlídané domácí vězení představuje „sociální“ sankci: na jedné straně můžou zaměstnaní odsouzení dále zůstat u své rodiny a starat se o ni, takže se členové rodiny odsouzeného nedostanou do tíživé finanční situace, na druhé straně vzniká možnost, že odsouzený jakožto daňový poplatník nadále plní svoje povinnosti vůči společnosti.⁴⁶ Kromě toho se redukovaly náklady na vězeňský systém ušetřením počtu vězeňských míst a možnosti (díky flexibilitě institutu elektronicky hlídaného vězení) individuálně přizpůsobit podmínky výkonu trestu

V západní Evropě, zejména v SRN, probíhala poměrně bouřlivá diskuse o etické stránce elektronického monitorování. Tento instrument kontroly odsouzených bývá totiž vnímán jako součást silící tendence státu i jiných subjektů zasahovat pomocí rychle se rozvíjejících technologií do soukromé sféry občanů.⁴⁷ Jako jiné druhy trestů i trest domácího vězení musí být odsouzeným vnímán jako újma a současně nelze opomíjet resocializační program odsouzeného. Právě fyzická přítomnost náramku připomíná odsouzenému, že jeho dosavadní způsob života byl nesprávný a požaduje se po něm, aby jej změnil. Je pravdou, že tento způsob trestu může jistým způsobem narušit sociální vazby odsouzeného k rodině nebo přátelům. Trest odnětí svobody zasahuje do sociálních vazeb mnohem intenzivnějším způsobem a navíc má další negativní vlivy, o nichž bylo již v této práci pojednáno. Zdá se, že domácí vězení, jež je spojeno s dalšími přiměřenými povinnostmi uloženými soudem a přesně stanovenými pravidly výkonu tohoto trestu, může být efektivním a šetrným způsobem, jak úspěšně odsouzeného převychovat a eliminovat ony negativní vlivy výkonu trestu odnětí svobody.

⁴⁶ tamtéž, s. 29.

⁴⁷ Hořák, J. Domácí vězení a elektronická kontrola odsouzených. Trestní právo, 2005, č. 12, s. 10.

V současnosti se používají dva systémy elektronicky hlídaného domácího vězení – pasivní systém (programovaný kontakt) a aktivní systém (trvalý signální kontakt). U pasivního systému se nachází v dohlížecím úřadu počítač, který hlídanému volá v pravidelně stanovených časech nebo v náhodně vybraných časech. Na tato volání musí kontrolovaná osoba reagovat tím, že zpětně kontaktuje orgán dohledu.⁴⁸ U aktivního systému se odsouzenému upevní na rameni, krku nebo noze vysílač (v podobě náramku) a přijímací zařízení je napojeno na telefonní zařízení v bytě odsouzeného. Signály mezi vysílačem a přijímačem jsou pomocí telefonu zprostředkovány orgánu ohledu (počítač tam umístěn) a ten tak může kontrolovat, zda-li se ve stanovených časech nachází odsouzený doma.

V rámci rekodifikace trestního práva hmotného se v připravovaném návrhu českého trestního zákona zařadil mezi druhy trestů ukládaných soudem i trest domácího vězení. Na hmotněprávní úpravu navazují změny a doplnění procesních předpisů, jež zahrnují konkrétní úpravu ukládání a výkonu trestu domácího vězení, jeho kontroly, přerušení atd.

Trest domácího vězení bude možno uložit pachateli až na dvě léta, odsuzuje-li se pachatel z přečinu⁴⁹ a jestliže (i) vzhledem k povaze a závažnosti přečinu a poměrům pachatele lze mít důvodně za to, že postačí uložení tohoto trestu a (ii) pachatel dá písemný slib, že se ve stanovené době bude zdržovat v obydlí na určené adrese. Trest domácího vězení lze uložit pachateli samostatně nebo spolu s jiným druhem trestu. Trest domácího vězení však nelze uložit vedle trestu odnětí svobody a obecně prospěšných prací. Soud může dále uložit pachateli vedle trestu domácího vězení další přiměřená omezení nebo povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život. Způsob výkonu trestu stanoví soud. Ustanovení § 60 odst. 3 připravovaného návrhu trestního zákona dále stanoví, že odsouzený je povinen zdržovat se v určeném obydlí ve dnech pracovního klidu a pracovního volna po

⁴⁸ Hudy, M. Elektronisch Überwachter Hausarrest : Befunde zur Zielgruppenplanung und Probleme einer Implementation in das deutsche Sanktionensystem. Baden-Baden: Nomos, 1999, s. 32.

⁴⁹ Připravovaný trestní zákon dělí trestné činy na přečiny a zločiny. Za přečiny se považují všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do tří let.

celý den a v ostatních dnech v době od 20.00 hodin do 05.00 hodin, nebrání-li mu v tom důležité důvody, zejména výkon zaměstnání nebo povolání nebo poskytnutí zdravotní péče ve zdravotnickém zařízení v důsledku jeho onemocnění; zdravotnické zařízení je povinno na vyžádání orgánu činného v trestním řízení mu tuto skutečnost sdělit. V případě zmaření výkonu trestu domácího vězení nebo porušení podmínek stanovených v rozsudku rozhodne soud o náhradním výkonu trestu odnětí svobody a způsobu jeho výkonu.

Podle důvodové zprávy k zákonu se zavedením trestu domácího vězení počítá se zvýšenou nutností spolupráce mezi orgány činnými v trestním řízení a Probační a mediační službou. Předpokládá se, že pro cca 700 osob bude zavedeno elektronické sledování neboli dohled prostřednictvím elektronických náramků. Další kontrola odsouzeného bude prováděna prostřednictvím Probační a mediační služby. Obecně se při ukládání trestu přihlídí k závažnosti spáchaného trestného činu, osobnosti pachatele, možnosti převýchovy a jeho rodinným poměrům. V podstatě se trest uloží v případě, kdy již nepostačí uložení podmíněného trestu odnětí svobody, ale současně nemusí být zásah do osobní svobody tak intenzivní, jako u trestu odnětí svobody.

Institut domácího vězení není prozatím zaveden ani v rakouském právním řádu. Narůstající problémy rakouského vězeňského systému však přiměly Ministerstvo spravedlnosti k přijetí „balíku“ opatření (Haftentlastungspaket)⁵⁰. Do budoucna se počítá se zavedením institutu trestu domácího vězení do rakouského sankčního systému. Domácí vězení má nahradit krátkodobé tresty odnětí svobody a současně má být zavedeno ve fázi, kdy má být odsouzený zařazen do propouštěcího oddělení, tedy před plnohodnotným začleněním odsouzeného do společnosti. Konečně má domácí vězení posloužit jako mírnější forma výkonu vazby. Ve všech případech se počítá s elektronickým monitoringem (elektronicky hlídané domácí vězení) a intenzivní spoluprací s probačními pracovníky. Vzhledem

⁵⁰ Balík opatření byl představen ministryní spravedlnosti Dr. Maria Berger na tiskové konferenci dne 28. února 2007 v rámci programu „*Mehr Sicherheit durch weniger Haft (Více jistoty, méně věznic)*“.

k nedávnému představení balíku opatření není ještě známo legislativní zpracování resp. zpracování do sankčního (trestního) systému v Rakousku.

Institut domácího vězení a jeho zavedení do sankčního systému je bezesporu správným krokem, ale musím konstatovat, že jeho úspěšné uplatňování v praxi bude záležet mj. na tom, jak budou k tomuto institutu přistupovat soudy v rámci své rozhodovací praxe.

6.4. Jiné druhy alternativ v rámci sankčního systému

Kromě výše popsaných alternativ a odklonu v trestním systému existuje celá řada dalších institutů, jejichž aplikací se může vyřešit již chronické přetížení soudů a přeplnění věznic. Všechny instituty vznikaly postupně jako reakce na tyto problémy. Platná právní úprava Rakouska a České republiky umožňuje využití alternativních řešení a odklonů v různém stadiu trestního řízení.

V první řadě lze odlišit alternativy z oblasti trestního práva, resp. alternativy podle trestního práva hmotného a procesního, a alternativní postupy směřující k řešení trestních věcí realizované mimo systém trestního práva (mediace).⁵¹

V případě alternativ z oblasti trestního práva hmotného lze mluvit o:

a) *alternativních trestech*

- trest obecně prospěšných prací
- peněžitý trest
- podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody
- podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem

Do této skupiny lze nicméně zařadit i ostatní tresty nespojené s odnětím svobody: zákaz činnosti, propadnutí majetku, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, vyhoštění, zákaz pobytu a rovněž ochranné opatření.

⁵¹ Srov. Sotolář, A., Půry, F., Šámal, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi, 1. vydání, Praha: C.H. Beck, 2000, s. 15.

Na rozdíl od České republiky se uplatňuje v Rakousku tzv. systém denních pokut (day-fine). Uložený peněžitý trest se vyměří v denních sazbách. Při vyměření denní sazby se přihlídně k osobnosti pachatele (předchozí odsouzení) a k jeho ekonomické situaci v čase vyměření peněžitého trestu. Minimální sazba jsou 2 € a maximální je 500 €, přičemž trest se vyměří minimálně jako 2 denní sazby (například 2 denní sazby ve výši 2 €). V případě nevykonalnosti trestu ho soud nahradí trestem odnětí svobody; jednomu dni trestu odnětí svobody odpovídají dvě denní sazby.

b) alternativách k potrestání

- upuštění od potrestání
- upuštění od potrestání s dohledem

Pro uvedené alternativy je typické, že o nich zpravidla rozhodne soud v době vynesení rozsudku. Tyto alternativy by neměly být zaměňovány s dalšími, které taktéž umožňují, aby část trestu byla vykonávána mimo vězení, ale jsou pachateli ukládána až v době, kdy se již nachází ve výkonu trestu, např. podmíněné propuštění, podmíněné propuštění s dohledem nebo přerušování výkonu trestu (nejčastěji ze zdravotních důvodů).⁵²

Do skupiny alternativ v trestním právu procesním, tedy k procesním alternativám k standardnímu trestnímu řízení (odklony, diversion) patří v české a rakouské právní úpravě zejména schválení narovnání (Außergerichtlichen Tatausgleich), podmíněné zastavení trestního stíhání a vydání trestního příkazu (Strafbefehl).

Alternativních trestů lze využívat u krátkodobých trestů odnětí svobody, nicméně jimi nelze vzhledem k narůstajícímu počtu spáchaných trestných činů v blízké budoucnosti vyřešit přeplněnost věznic absolutně. Jsem však toho názoru, že jejich prostřednictvím lze docílit zamezení dalšího neúměrného naplňování věznic. Karabec vyslovil názor, že „*nejúčinnější cestou, jak snížit celkový počet odsouzených osob a tím i počet osob ve věznicích, je výrazná dekriminalizace a*

⁵² *Rentzmann, W. Robert, J.P.* Alternativní opatření k trestu odnětí svobody. Strasbourg: Konference ředitelů Vězeňské správy, 1986, s. 6.

*depenalizace.*⁵³ S tímto názorem se plně ztotožňuji a dodávám, že kombinace využívání alternativ místo nepodmíněných krátkodobých trestů odnětí svobody s uváženou, legislativní změnou trestání protiprávních jednání a dalšími instituty, jimž se věnuji v různých částech této práce, se jeví jako nejvíce perspektivní.

⁵³ *Karabec, Z. Možnosti sankční politiky. Kriminalistika. 2001, č. 3, s. 10. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2001/01_03/karabec.html>*

7. Zaměstnávání odsouzených ve výkonu trestu

Práce byla a pořád je považována za nejvýraznější prvek výchovy odsouzených a významným prvkem resocializace a převýchovy odsouzeného, jež vede k eliminaci škodlivých vlivů působících na odsouzeného ve výkonu trestu. Na práci není pohlíženo jako na represivní prvek, jak tomu bylo před rokem 1989, zejména ve státech Východního bloku. Naopak, zařazování do práce, její výkon a ostatní formy výchovného působení, to vše musí být podřízeno především požadavku resocializace odsouzených.⁵⁴

Pozitivní stránky práce jsou nenahraditelné z pohledu psychologického i ekonomického. Pracovní aktivita odsouzeného přispívá k vytváření kladného vztahu k práci jako možnosti uspokojování základních potřeb, vede k převzetí určité míry odpovědnosti za vlastní život, pomáhá snižovat napětí a rozvíjet osobnost odsouzeného. Jinak řečeno, smysluplná, dobře řízená a organizovaná práce vykonávaná navíc v podmínkách odpovídajících mimovězeňskému standardu (a též spravedlivě odměňovaná), vytváří žádoucí vztah odsouzeného k práci vůbec (práce jako typicky lidská potřeba) i k práci jako k prostředku uspokojování dalších potřeb a zájmů člověka (což evidentně u odsouzených nebývá samozřejmostí).⁵⁵

Ekonomická stránka se projevuje jednak ve vztahu ke státnímu rozpočtu, jednak ve vztahu k finančním závazkům odsouzeného k třetím osobám. Výkon trestu odnětí svobody je bezpochyby obrovskou finanční zátěží pro státní rozpočet, jež se zmenšuje úměrně ke stoupajícímu procentu pracujících odsouzených. Pracující odsouzený z odměny hradí náklady na výkon trestu, jakož i zdravotní a sociální pojištění. V případě, že odsouzený nepracuje, hradí náklady na zdravotní a sociální pojištění stát. Náklady na výkon trestu má povinnost hradit každý odsouzený, pokud zákon nestanoví výjimku. V Rakousku nemá povinnost hradit náklady výkonu trestu odsouzený, kterému nebyla nabídnuta žádná nebo vhodná

⁵⁴ Novotný, O. O trestu a vězeňství. Studie o funkcích trestu v soudobé naší společnosti. 2. vydání. Praha: Academia, 1969, s. 155.

⁵⁵ Hála, J. Úvod do teorie a praxe vězeňství. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005, s. 124.

práce (v případě, že odsouzený na tom nenese vinu), nebo další osoby (odsouzení, kteří nedovršili 18 let věku, matky starající se o dítě přímo ve věznici). V České republice platí stále plošná úhrada nákladů výkonu trestu (až na stanovené výjimky), což za současné situace způsobuje, že vzniká velký objem neuhrazených dluhů či pohledávek z neuhrazených nákladů výkonu trestu, a to jen s minimální vymahatelností.⁵⁶ Zastávám však názor, že ekonomický zájem na zaměstnávání odsouzených nemůže být prosazován na úkor účelu trestu (zejména jeho výchovné funkce) a resocializačního procesu. Proto je důležité dbát na to, aby práce přidělovaná odsouzenému zohledňovala co nejvíce jeho individuální program zacházení a zájem odsouzeného vykonávat tu či onu profesi.⁵⁷

7.1. Zaměstnávání z pohledu Evropských vězeňských pravidel

Pravidla vztahující se k práci je upravena v části čtvrté Evropských vězeňských pravidel, nazvané *Cíle vězeňského režimu*. Revidovaná Evropská vězeňská pravidla mají za cíl důkladně řešit práci vězňů tak, aby bylo zabráněno všem formám vykořisťování a zneužívání práce odsouzených. Dále z jejich textu vyplývá změna přístupu k práci ze strany věznic i odsouzených a zabezpečení toho, aby pracovní aktivita působila na osobnost odsouzeného výchovně.

Základním východiskem je první pravidlo (71.1.). Práci je považována za pozitivní prvek vězeňského režimu a podle toho má být pracovní činnost odsouzených organizována a realizována. V popředí má stát především pracovní činnost, která rozvíjí vlastní ekonomickou činnosti věznice. Takovou je zejména výroba různých spotřebních a užitných předmětů, pěstování zeleniny a ovoce a další. Až na druhém místě by mělo stát zaměstnávání odsouzených u soukromých podnikatelských subjektů. Má-li působit práce jako prvek pozitivní, neměla by pracovní činnost vyvolávat přílišný pocit monotónnosti a nudy a v případě potřeby měl být odsouzený přidělen k jinému druhu práce. Přidělování

⁵⁶ Hutterová, R. Ekonomické aspekty zaměstnávání vězňů osob. In Sborník referátů z mezinárodní konference: Evropské vězeňské systémy. Praha: Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2004, s. 296.

⁵⁷ Srov. Novotný, O. O trestu a vězeňství. Studie o funkcích trestu v soudobé naší společnosti. 2. vydání. Praha: Academia, 1969, s. 154 an.

práce nízké úrovně odsouzeným, kteří jsou profesně zdatnější, by mělo být výjimečné.

Na tento požadavek navazuje nutnost přihlížet k tělesným a duševním schopnostem odsouzeného. Tělesné a duševní schopnosti posoudí lékař. Duševní schopnosti odsouzeného může posoudit i vychovatel resp. sociální pracovník, který je s odsouzeným v každodenním styku. Úkolem vězeňského zařízení je postarat se o dostatečnou nabídku a množství práce smysluplné a užitečné. Množství práce má být takové, aby odsouzený byl zaměstnáván v pracovních dnech v rozsahu obvyklé pracovní doby. Samotná aktivita se má přibližovat podmínkám ve vnějším světě. Jinak řečeno, pracovní činnost má mít takový charakter, aby zachovala nebo rozvíjela schopnosti vězňů vydělávat si i po propuštění z věznice.

Pravidlo pod bodem 72.1. zdůrazňuje potřebu co nejširší nabídky pracovních aktivit a požaduje organizovat práci odsouzených za stejných podmínek, jaké mají ostatní pracující. Výrobní normy a pracovní postupy mají odpovídat moderním metodám vedení podniku a moderním výrobním postupům. Snaha o obchodní zisk je motivačním prvkem pro vězeňské zařízení, nicméně není možné tomuto cíli podřídit požadavek na výchovný prvek.

Co se týká organizace práce, zahrnují Evropská vězeňská pravidla dvě varianty (bod 73):

- a) zajištění práce ve vlastní režii věznice (dílny, zemědělské provozy) a
- b) zajištění práce ve spolupráci s podnikatelskými subjekty uvnitř nebo vně věznice.

V případě, že práce je zajištěná ve spolupráci s podnikatelským subjektem, vyplácejí zaměstnavatelé obvyklou odměnu s přihlédnutím k pracovnímu výkonu odsouzeného.

V duchu snahy o zajištění vhodných pracovních podmínek a zabránění zneužívání práce vězňů se nesou i další pravidla (bod 74. a 75.). Bezpečnostní a hygienické

podmínky musí odpovídat (nikoliv se pouze přibližovat) bezpečnostním a hygienickým podmínkám, za nichž pracují ostatní občané na svobodě. Pokud vězeň pracuje, má rovněž stejné práva a povinnosti vyplývající ze zákonné úpravy nemocenské a úrazové péče. V souladu s obecnými právními předpisy se stanoví maximální počet denních a týdenních pracovních hodin odsouzených. Evropská vězeňská pravidla považují za vhodné, aby vězeňské správy dbaly na zajištění všech opatření pro kontrolu, resp. inspekci výrobních a dalších zařízení a aby předpisy týkající se vězňů z hlediska péče o zdraví a předcházení úrazům byly garantovány příslušným orgánem.⁵⁸

Poslední pravidlo z oblasti zaměstnávání odsouzených reflektuje právo na spravedlivou odměnu za práci. Odměňování vězňů však musí být modifikováno vzhledem k nižším pracovním výkonům odsouzených vycházejících jednak z nízké motivace pracovat a jednak z nízké nebo nulové profesní úrovně vězňů. Mzdové podmínky práce odsouzených a svobodných občanů nemusí být stejné, ale rozdíl nemůže být natolik výrazný, aby vedl k snižování motivace vězňů pracovat. Nedůvodně nízké finanční ohodnocení práce by bylo posouzeno jako zneužívání vězeňské práce, což je nepřípustné. Odměna slouží k obstarání povolených předmětů osobní spotřeby, zaslání (její části) rodinným příslušníkům event. k použití na jiné, povolené využití. Vězeňské zařízení může ve svém vnitřním předpisu stanovit, že část odměny bude ukládána jako úspora, která se vězňům vyplatí v okamžiku jejich propuštění na svobodu.

7.2. Právní úprava zaměstnávání odsouzených v České republice

Zaměstnávání odsouzených upravují obecné i speciální právní předpisy. K obecným předpisům lze řadit především zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, který upravuje pracovní podmínky (bezpečnost při práci, hygienické požadavky), pracovní dobu a práci přesčas. Ke speciální právní úpravě lze zařadit ustanovení § 29 - 33 ZVTOS a ustanovení § 41 - 45 prováděcí vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb. Odměňování odsouzených

⁵⁸ Evropská vězeňská pravidla. Důvodová zpráva a komentář. Praha: Tiskárna Vazební věznice Praha Pankrác, 1996, s. 63.

upravila Vláda ČR nařízením č. 365/1999 Sb., a srážky z odměny osob ve výkonu trestu odnětí svobody jsou upraveny vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 10/2000 Sb.

Vězeňská zařízení vytvářejí podmínky pro pracovní činnost odsouzených:

- a) ve vnitřních provozech (tzv. vnitřní režie)
- b) v rámci vlastní výroby (tzv. ostatní režie)
- c) v rámci vlastní podnikatelské činnosti (středisko hospodářské činnosti)
- d) na smluvním základě s jiným podnikatelským subjektem nebo organizací.⁵⁹

Zaměstnávání odsouzených ve vnitřních provozech obvykle využívají všechna vězeňská zařízení. Odsouzení vykonávají na pracovišti ve vnitřní režii činnosti spojené se zajištěním běžného provozu věznice, zejména výpomoc v kuchyni, úklid, práce v prádelně, údržbu aut a budov nebo vnějších prostorů.

Zvyšování počtu pracovních zařazených odsouzených pro zajišťování režijních činností se do budoucna nepředpokládá.⁶⁰ Důvodem je jednak omezení ze strany rozpočtu vězeňského systému, jednak ze strany potřeb věznice. Snaha věznic směřuje spíše k minimalizaci pracovních činností, resp. k racionálnímu využívání, jelikož z této činnosti neplyne odsouzeným nárok na pracovní odměnu. Ekonomický prvek tedy není tak výrazný a motivace vězňů je nízká. V tzv. ostatní režii a v rámci podnikatelské činnosti vězeňského zařízení se podílejí odsouzení na zabezpečování výroby různých předmětů, jako je kancelářský nábytek a jiný nábytek, předměty denní spotřeby, oblečení aj. pro potřeby Vězeňské služby nebo jejich prodej dalším subjektům na trhu. Další rozvoj zaměstnávání v režii věznice však výrazně brzdí zastaralé výrobní technologie.

Zaměstnávání v režii věznice (vnitřní nebo ostatní) vykazuje tedy své výhody i nevýhody. Výhodou je především skutečnost, že vytváření pracovních pozic není

⁵⁹ Zde je potřeba rozlišovat, zdali je zřizovatelem (zakladatelem) nebo většinovým vlastníkem tohoto subjektu stát, či nikoliv.

⁶⁰ Hütterová, R. Ekonomické aspekty zaměstnávání vězňů. In Sborník referátů z mezinárodní konference: Evropské vězeňské systémy. Praha: Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2004, s. 315.

vázáno na zájem podnikatelských subjektů. Veškeré aktivity se realizují v režii vězeňské služby, se ziskem z produktů disponuje přímo vězeňská služba (resp. stát). Nevýhodou je skutečnost, že vězeňská služba musí vyhledávat odbytiště produktů (v souvislosti s neexistencí přednosti při zadávání veřejných zakázek). Vězeňská služba musí zřizovat a spravovat pracoviště v plné míře na vlastní náklady. V některých případech se na daných pracovištích se přes jejich hospodářskou úspěšnost vytvoří pouze malé množství pracovních pozic pro odsouzené.⁶¹

I přes uvedené nevýhody doporučuji, aby zaměstnávání odsouzených v režii věznic bylo nadále rozvíjeno. Věznice a jejich ředitelé se musí aktivně vyhledávat možnosti uplatnění na trhu a jejich snažení by mělo být podpořeno finanční pomocí státu při inovaci dílen a strojů využívaných při práci. Kromě výše uvedených výhod zdůrazňuji i Evropská vězeňská pravidla možnost výraznějšího motivování odsouzených k pracovní činnosti v důsledku neustálé přítomnosti jejich vychovatelů. Vlastní dílny mohou řešit také problém odsouzených ke krátkodobějšímu trestu odnětí svobody. O ně projevují soukromí podnikatelé malý zájem, jelikož návratnost prostředků vynaložených na jejich proškolení je nízká vzhledem ke krátkodobosti vytvořeného pracovního místa.

Zaměstnávání odsouzených vykazuje některá specifika. Zejména se jedná o:

a) povinnost odsouzených pracovat

Odsouzené osoby mají povinnost pracovat za podmínek stanovených zákonem. Povinnost pracovat mají vězni zdravotně způsobilí, přičemž přidělená práce má odpovídat zdravotní způsobilosti, odborným znalostem a dovednostem. Odmítnutí práce je závažným porušením povinnosti odsouzeného pracovat, za které může být uložen kázeňský trest. Odsouzenému, který odmítne pracovat v průběhu kalendářního měsíce, rovněž nenáleží kapesné. Povinnost pracovat je omezena předchozím písemným souhlasem odsouzeného, nejedná-li se o subjekt, jehož

⁶¹ Český helsinský výbor: Závěry projektu ČHV Právo na soudní a jinou právní ochranu v detenci – monitoring a litigace 2003 – 2005 [online]. Dostupné z <<http://www.helcom.cz/download/sborniky/vezenstviOSI2005/monitoring.doc>>, s. 17.

zřizovatelem nebo většinovým vlastníkem je stát (viz dále). Udělený souhlas může být odsouzeným kdykoliv odvolán. Odmítnutí souhlasu nebo jeho odvolání nelze považovat za odmítání práce a kázeňský trest se neuloží.

b) smluvní režim práce odsouzených

Je-li vězeň zaměstnán u podnikatelského subjektu, jehož zřizovatelem nebo většinovým vlastníkem není stát, smluvní strany jsou věznice a daný subjekt. Tato smlouva stanoví podrobnější podmínky, za nichž budou vězni pracovat. Smluvní subjekt zabezpečí odsouzeným stejné podmínky (bezpečnostní, hygienické), jaké zaručuje ostatním zaměstnancům na základě zvláštních právních předpisů.

c) odměňování

Za vykonanou práci (v závislosti od množství a kvality) náleží odsouzenému odměna, která zahrnuje základní složku, odměnu za práci přesčas, příplatek a ohodnocení pracovního výkonu. S odměnou nemohou odsouzení volně nakládat. Odsouzení jsou zařazováni do tří skupin, jež určují výši základní složky, a to

- I. skupina, jedná-li se o práci, pro jejíž výkon není potřebná odborná kvalifikace (částka ve výši 4 500 Kč);
- II. skupina, jedná-li se o práci, pro jejíž výkon je potřebné vyučení v oboru nebo jiná odborná kvalifikace (částka ve výši 6 750 Kč);
- III. skupina, jedná-li se o samostatný výkon zvláště náročných a specializovaných prací vyžadujících zpravidla vyšší než úplné střední vzdělání nebo vyšší než úplné střední odborné vzdělání (částka ve výši 9 000 Kč).

Při práci přesčas náleží odsouzenému příplatek ve výši 25 % částky základní složky odměny připadající na jednu hodinu práce, jde-li o práci přesčas ve dnech nepřetržitého odpočinku odsouzeného v týdnu, pak příplatek ve výši 50 % této částky. Za práci ve svátek se jedná o příplatek 100 % této částky. Odsouzenému náleží rovněž příplatek za práci v noci a za práci ve ztíženém a zdraví škodlivém pracovním prostředí. Za vyšší pracovní výkon v požadované kvalitě nebo za řízení

určitého svěřeného úseku práce nebo osob může být odsouzenému přiznáno zvláštní ohodnocení až do výše 20 % resp. 50 % základní složky odměny. Splatnost odměny je zpětně za měsíční období, a to nejpozději v následujícím kalendářním měsíci. Plátcem odměny je věznice.

d) absence zaměstnaneckých výhod

Odsouzenému, který byl přidělen k práci, nenáleží dovolená. Dále není pracujícím odsouzeným povoleno zakládat odborové organizace, což vyplývá z omezení práva sdružovat se.

V současné době právní úprava zaměstnávání odsouzených naplňuje všechny zásady stanovené Evropskýma vězeňskými pravidly. Realitou však je, že míra zaměstnanosti odsouzených je nízká a nabídka práce nedostatečná. I když dlouhodobě je má počet zaměstnaných odsouzených stoupající charakter⁶², nemožno se dívat pouze na statistické tabulky, ale vnímat jednotlivé aspekty problému (ne)zaměstnanosti odsouzených. Současná míra zaměstnanosti se pohybuje kolem 48%, přičemž jedním ze strategických cílů Vězeňské služby ČR je rozšiřování možností zaměstnávání a dosažení hranice alespoň 60% míry zaměstnanosti pracovních zařaditelných odsouzených. Stávající počet zaměstnaných odsouzených tak nepředstavuje nijak hrozné číslo. Tento údaj představuje pouze statistický celorepublikový průměr. Český helsinský výbor konstatoval, že na úrovni jednotlivých věznic se zaměstnanost vězňů výrazně liší.⁶³ Existují věznice, kde počet zaměstnaných odsouzených převyšuje celorepublikový průměr, avšak i věznice, kde je míra zaměstnanosti pracovních zařaditelných odsouzených neúnosně nízká.

Rozdíly v počtu pracujících odsouzených v jednotlivých věznicích mají několik důvodů. Především lze hovořit o úzkém propojení nízké zaměstnanosti odsouzených v dané věznici s celkovou vysokou nezaměstnaností v regionu. Budovy některých věznic byla zřízena k jinému účelu, než k jakému jsou dnes

⁶² Statistické ročenky VS ČR za roky 1996-2005

⁶³ Závěry projektu ČHV Právo na soudní a jinou právní ochranu v detenci – monitoring a litigace 2003 – 2005 [online]. Dostupné z <<http://www.helcom.cz/download/sborniky/vezenstviOSI2005/monitoring.doc>>, s. 11.

užívána a nemají tak vhodné prostory nebo polohu pro vytvoření dostatečných pracovních podmínek (například věznice původně sloužila pouze k ubytovacím účelům). Věznice vybavené výrobními prostory nebo halami zase nemají dostatek finančních prostředků pro jejich modernizaci, která by vedla k navýšení počtu pracovních míst. Komplexní výčet příčin uvádí Hála, který na téma nezaměstnanosti provedl průzkum a dotazoval se přímo ředitelů jednotlivých věznic, v čem spatřují hlavní příčiny nízké míry nezaměstnanosti vězňů.⁶⁴ Jako hlavní příčiny nezaměstnanosti tito uvádějí:

1. malý zájem podnikatelských subjektů o práci odsouzených;
2. nízká pracovní kvalifikace odsouzených;
3. z bezpečnostních důvodů nelze zaměstnávat odsouzené mimo objekt věznice;
4. míra nezaměstnanosti v jednotlivých regionech ČR;
5. nedostatek vhodných výrobních a skladovacích prostorů ve věznici;
6. nedostatek finančních prostředků na zřizování výrobních provozů;
7. uplatňování minimální mzdy ve vězeňství;
8. výrazná fluktuace odsouzených;
9. levnější pracovní síla ze zahraničí;
10. nedostatek příslušníků vězeňské stráže ke střežení odsouzených mimo objekt věznice;
11. špatný zdravotní stav odsouzených.

K dalším příčinám řadím skutečnost, že jedná-li se o práci zaměstnaných pro podnikatelský subjekt, jenž není vlastněn státem, odsouzený musí dát souhlas k zařazení do zaměstnání. V praxi mnohdy dochází k situaci, kdy odsouzený náhle stáhne svůj souhlas pracovat. Pro zaměstnavatele to znamená neustálou nejistotu, zda nepřijde o pracovníka, kterého vyškolil a poskytl mu pracovní prostředky a do kterého tedy investoval nemalé finanční prostředky.

Zlepšení situace lze očekávat v souvislosti přijetím zákona č. 346/2007 Sb., kterým se mění zákon o výkonu trestu odnětí svobody. Nadále se již není potřeba

⁶⁴ Hála, J. Úvod do teorie a praxe vězeňství. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005, s. 126.

písemného souhlasu odsouzeného k zařazení do zaměstnání, pokud je zaměstnavatel (podnikatelský subjekt) založen státem, krajem, obcí nebo v němž má stát, kraj nebo obec většinovou majetkovou účast, většinový podíl na hlasovacích právech anebo vykonávají rozhodující vliv na jeho řízení či provozování. Novelou došlo k jasnému vymezení subjektů, u nichž může být odsouzený zařazen do zaměstnání bez předchozího písemného souhlasu. Ve srovnání s původní úpravou se tak nová právní úprava neomezuje pouze na subjekty zřízené nebo vlastněné státem.

Absolutní odstranění institutu souhlasu odsouzeného však není možné z důvodů mezinárodních závazků České republiky. Z pohledu těchto závazků by mohlo být zaměstnávání odsouzených u soukromého subjektu bez souhlasu odsouzeného vnímáno jako práce nucená. Podle článku 2 Úmluvy Mezinárodní organizace práce o nucené a povinné práci není za nucenou práci nebo povinnou práci považována žádná práce nebo služba, kterou je povinna vykonávat osoba v důsledku odsouzení soud, pokud se tato práce nebo služba vykonává pod dohledem a kontrolou veřejného úřadu a pokud se odsouzená osoba nepronajímá ani nedává k dispozici soukromým osobám. Na tento článek navazuje dále článek 4, který zakazuje státu a jeho orgánům ukládat nebo dovolovat ukládání nucené nebo povinné práce ve prospěch soukromých osob (fyzických a právnických).⁶⁵

Současná právní úprava zaměstnávání odsouzených plně koresponduje s požadavky Evropských vězeňských pravidel. Jejich reálné dodržování avšak pokládám diskutabilní, zejména v důsledku nízké míry zaměstnaných odsouzených a pracovních podmínek, za nichž odsouzení pracují. Doporučuji proto, aby kromě finančních investic do modernizace výrobních prostor byly jednotlivými věznicemi vytvářeny nové pracovní příležitosti a odsouzení byli vhodným způsobem k práci motivováni.

⁶⁵ Zákaz nucených prací nebo služeb stanoví rovněž článek 9 Listiny práv a základních svobod, přičemž uvádí negativní výčet případů, které se nepovažují za nucenou práci. Jednou z výjimek je práce ukládaná podle zákona osobám ve výkonu trestu odnětí svobody nebo osobám vykonávajícím jiný trest nahrazující trest odnětí svobody. K mezinárodním smlouvám obsahujícím obdobné ustanovení dále patří Ženevská úmluva o otroctví z roku 1962, úmluva nebo Úmluva o ochraně lidských práv a svobod.

7.3. Právní úprava zaměstnávání odsouzených v Rakousku

Právní úprava zaměstnávání odsouzených v Rakousku zakotvuje povinnost každého odsouzeného vykonávat práci (§ 44 odst. 1 StvollzG). Odsouzení, na které se vztahuje povinnost pracovat, vykonávají přidělenou práci, avšak přidělená práce nesmí ohrožovat jejich život nebo být spojena s hrozbou těžké újmy na zdraví odsouzeného. Neuposlechnutí nařízení k práci může v neodůvodněných případech znamenat porušení vězeňského řádu (§ 26 odst. 1 StvollzG). Přidělenou práci je povinen vykonávat každý odsouzený. Neexistuje však subjektivní právo na práci. Vzhledem k pozitivnímu vlivu práce na výchovu a resocializaci odsouzeného je úkolem každé věznice obstarávat pracovní příležitosti v co nejširší míře. Přidělená práce nesmí být v příkrém rozporu s účelem trestu a musí být adekvátní vzhledem k duševním a fyzickým schopnostem. Pojmu adekvátnost dává konkrétní obsah ustanovení § 47 odst. 1 StvollzG. Při přidělování práce má být brán v úvahu zdravotní stav odsouzeného, jeho věk, znalosti a schopnosti, délka trestu odnětí svobody, chování odsouzeného ve výkonu trestu odnětí svobody a možnosti využití získaných pracovních zkušeností po propuštění, a konečně i jeho inklinace k určitému oboru. I v rakouských věznicích však převažuje práce manuálního charakteru.

I když Evropská vězeňská pravidla požadují přidělovat odsouzeným práci odpovídající jejich profesní kvalifikaci, lze pracovně kvalifikovanějšímu odsouzenému nabídnout vhodnou práci jenom zřídka. Oponentní názory uvádějí, že ani v reálném životě mimo věznice neexistuje právo vykonávat určitý druh práce a takové právo ani nelze zaručit.⁶⁶ Tento argument je nutné poměřovat výchovným účelem trestu a potřebou vštěpovat odsouzeným určité pracovní návyky, což je zajisté snazší, pokud má odsouzený možnost získat pracovní zkušenosti odpovídající jeho schopnostem a znalostem a jež lze využít i po propuštění věznice. Pracovně kvalifikovanější odsouzení, u nichž lze určité

⁶⁶ Holzbauer, A., Brugger, S. Strafvollzugsgesetz (StVG) und die den Strafvollzug betreffenden Bestimmungen in anderen Gesetzen sowie Verordnungen und Erlässen (Kommentar). Wien: Österreich Verlag, 1996, s. 101.

⁶⁶ BGBl. Nr. 20/1949

pracovní návyky předpokládat, můžou propadnout přidělením méně kvalifikované práce ještě větší deziluzi.

Podle StvollzG může být druh přidělené práce změněn, je-li to úsporné, hospodárné a účelné pro vedení věznice. Současný trh práce požaduje flexibilitu pracovní síly a v tomto smyslu výměna práce může být vítána jako nezbytný "trénink" pro život v společnosti.

Za provedenou práci je odsouzeným poskytována přiměřená odměna a jimi vyrobené předměty jsou prodávány pokud možno za tržní ceny. Odměna odsouzených má být stejná, jaká je odměna poskytovaná za práci stejného druhu a kvality na trhu práce (mimo věznici). Obdobně to platí pro předměty vyrobené odsouzenými. Reálně nižší odměna poskytovaná odsouzeným je ovlivněna skutečností, že u práce odsouzených lze častěji najít výrobky vyznačující se nižší kvalitou nebo "zmetky". Výše odměny za práci je určována Ministerstvem spravedlnosti nařízením vždy pro následující kalendářní rok do 1. března tohoto roku podle statisticky vypočítaného indexu průměrné mzdy. StvollzG připouští možnost poskytovat odsouzeným odměnu "od kusu". Tento druh odměňování nepovažuji za příliš šťastný, jelikož často dochází k odcizení výrobků jedním odsouzeným druhému nebo k záměrnému snižování počtu vyrobených kusů ze strany nepoctivých zaměstnavatelů.

Odsouzený může vykonávat práci:

- a) přímo pro věznici (úklidové práce, práce v kuchyni);
- b) pro dílnu v režii věznice (stolařské dílny, zámečnické práce, pěstování ovoce a zeleniny, chov zvířat);
- c) práce v dílně zřízené podnikatelem v objektu věznice;
- d) práce pro podnikatelské subjekty mimo areál věznice (Freigang).

Smlouvy o práci poskytované odsouzeným jsou smlouvami *sui generis*.⁶⁷ Smlouva je uzavírána mezi podnikatelem a státem (§ 46 odst. 3 StvollzG). Stát přenechává pracovní sílu odsouzených za úplatu podnikateli. Na podnikatele je přenesena výsostná pravomoc státu přidělovat odsouzeným práci. Odsouzený je naopak povinen vykonávat práci přidělenou podnikatelem. Stát ručí třetím osobám za škodu způsobenou odsouzeným podle zákona o úřední odpovědnosti (Amtshaftungsgesetz, AHG).⁶⁸ Výnos z práce plyne státu (bezvýjimečně).

Podíl zaměstnaných odsouzených se pohybuje kolem 40 %. Tento údaj je opět potřeba brát jako údaj průměrný, který za sebou skrývá skutečnost, že v některých věznicích se zaměstnanost může pohybovat na úrovni vyšší a v některých věznicích je zase výrazně nižší. Objektivně je ale zaměstnanost odsouzených v Rakousku na uspokojivé úrovni, i když v současnosti negativně ovlivnil tento stav narůstající počet odsouzených ve věznicích. Velký podíl odsouzených tvoří osoby cizí státní příslušnosti, které jsou často negramotné a nemají žádné pracovní zkušenosti. Na lehkou váhu není možno brát ani jazykovou bariéru. Východiskem pro ně pak může být nabídka jazykových kurzů a také proškolení těchto osob k určitému druhu práce.

Řešení nezaměstnanosti v jednotlivých věznicích však častokrát záleží na vedení věznice. Pozitivním příkladem může být pro rakouské i české věznice např. věznice v Linci (situována do středu velkoměsta a tudíž limitována ve svých zaměstnavatelských aktivitách značně omezeným prostorem), která řešila problém se zaměstnáváním odsouzených vybudováním zemědělské farmy. Z původně velmi skromného základu postupně vyrostlo vězeňské hospodářství, citlivě ekologicky zakomponované do krajiny lineckého předměstí.⁶⁹ V režii linecké věznice jsou zahrady se skleníky, kde odsouzení pěstují zeleninu a ovoce, a rovněž chovají prasata a slepice. Produkty pak slouží buď k zásobování místní

⁶⁷ Holzbauer, A., Brugger, S. Strafvollzugsgesetz (StVG) und die den Strafvollzug betreffenden Bestimmungen in anderen Gesetzen sowie Verordnungen und Erlässen (Kommentar). Wien: Österreich Verlag, 1996, s. 99.

⁶⁸ BGBl. Nr. 20/1949

⁶⁹ Hála, J. Úvod do teorie a praxe vězeňství. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005, s. 128-129

kuchyně a okolních restauračních zařízení eventuelně se získanými produkty zásobují okolní věznice (za přiměřenou cenu nebo výměnou za jiné produkty). Také pracovníci věznice mají možnost získané produkty přímo nakupovat za výhodnější ceny. Nákup produktů se týká i jiných výrobků, jež odsouzení vyrábí v umělecké dílně (projekt výroby ozdobných předmětů) a v dílně stolařské (výroba užitkového nábytku). Část zhotovených produktů se nabízí k odprodeji i do maloobchodních sítí a jednotlivcům prostřednictvím internetu. I díky tomuto přístupu vedení věznice se pohybuje počet zaměstnaných odsouzených na úrovni 85%, což je vysoká úspěšnost.

Dle slov ředitele linecké věznice tvoří skupinu nepracujících vězňů cizinci. Linecká věznice tak potvrzuje skutečnost, že nejnižší zájem o práci se vyskytuje především u odsouzených cizí státní příslušnosti, i když podmínky pro výkon práce i odměňování jsou stejné, tak jak to požaduje zásada zákazu diskriminace v bodě 13. Evropských vězeňských pravidel.

Dalším příkladem snahy vedení vytvářet pro odsouzené nové pracovní příležitosti je věznice Innsbruck. Ředitel této věznice pečlivě analyzoval pracovní šance svých svěřenců ve vztahu k potřebám blízkého velkého města a pohotově saturoval poptávku po stále vysokém podílu neatraktivní ruční práce v oblasti hospodaření s odpady.⁷⁰

Nepracující odsouzení dostávají k dispozici obdobně jako v České republice materiální státní podporu ve výši 30 € měsíčně. Tyto finanční prostředky jsou odesílány na konto zřízené pro každého odsouzeného zvlášť. Odsouzený nemůže disponovat volně s penězi, může je využívat pouze na nákup ve vězeňském obchodě. Po každém nákupu se mu příslušná částka z konta odečte.

Zájem státu na práci odsouzených je i zde žádoucí. To dokazují i údaje poskytnuté např. lineckou věznicí, kde se vydaje na jednoho vězně na den pohybují kolem 80 €, s tím že náklady na umístění jednoho vězně v nemocnici se mohou dostat i na

⁷⁰ Hála, J. Úvod do teorie a praxe vězeňství. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005, s. 126.

částku kolem 370 € na den. Obdobné náklady vykazují rovněž další rakouské věznice. Zvyšující se procento zaměstnanosti odsouzených znamená snižující se náklady státu na provoz vězeňských zařízení.

Po osobním vzhlednutí prostředí věznice Linz chci závěrem dodat, že zdejší model zaměstnávání odsouzených je vskutku zdařilý. Nezbývá než doufat, že obdobné inovativní metody budou v blízké budoucnosti vytvářeny i v českých věznicích.

8. Trest odnětí svobody na doživotí

Český trestní zákon rozlišuje mezi všeobecnými a výjimečnými tresty, jež lze uložit pachateli trestného činu. Výjimečným trestem se rozumí jednak trest odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let, jednak trest odnětí svobody na doživotí. Trest odnětí svobody na doživotí je nejpřísnějším trestem, který lze uložit jak v České republice, tak i v Rakousku, a to pouze v případě, kdy vzhledem k závažnosti spáchaného činu nelze naplnit účel trestu jinými prostředky.

Trest odnětí svobody na doživotí nahradil ve většině států trest smrti. V Rakousku byl trest smrti zrušen v roce 1955 mimo vojenské trestné činy, u nichž byl trest smrti zrušen v roce 1968. V České republice byl zrušen trest smrti v roce 1990. V obou státech byl trest smrti nahrazen trestem odnětí svobody dlouhého trvání a doživotním trestem. Na rozdíl od trestu smrti, který považují za krajně nehumánní a v rozporu s účelem trestu, má doživotní trest odnětí svobody několik pozitiv:

- nepochybně respektuje právo na život jakožto základní lidské právo;
- respektuje právo pachatele a povinnost státu poskytnout každému možnost resocializace;
- neznamená nenapravitelný důsledek v případě chybného rozhodnutí soudu.⁷¹

Kromě vyjmenovaných pozitiv má však doživotní trest i svá negativa a existují státy, které doživotní trest vůbec nepoužívají (Norsko, Španělsko, Portugalsko). Za největší negativum považují nepříznivý vliv doživotního trestu na psychiku odsouzeného a riziko zrychleného procesu prizonizace. Někteří autoři se přímo vyjadřují, že doživotní odsouzení „*může vést k vážným psychickým poruchám osobnosti vězně.*“⁷² J. Mezník konstatuje, že při výzkumu vlivu doživotního trestu na osobnost odsouzeného bylo zejména zjištěno, že odsouzený prožívá po celou

⁷¹ Kalvodová, V. Trest odnětí svobody na doživotí. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 78.

⁷² Novotný, O. Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M. Trestní právo hmotné – I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 332.

dobu výkonu trestu tíseň a psychické napětí pramenící právě z neurčitosti trvání trestu, a tedy kdy a zda vůbec bude z trestu propuštěn.⁷³ Cílem vězeňských správ při zacházení s doživotně odsouzenými by proto měla být snaha zabránit škodlivým důsledkům dlouhodobé společenské izolace prostřednictvím speciálního zacházení, nejmodernějších terapeutických metod a výchovných programů. Podle zkušeností vychovatele pracujícího na oddělení odsouzených k doživotnímu trestu jsou třemi nejdůležitějšími prvky programu zacházení práce, kontakt s venkovním světem a neponižování osobnosti odsouzeného, schopnost personálu najít si ke každému z odsouzených přístup, vžít se do jejich situace a projevit pochopení.⁷⁴ Jinak řečeno, na práci s doživotně odsouzeným nemožno rezignovat, nýbrž je potřeba udržovat jeho tělesnou i psychickou kondici a poskytnout mu možnost pracovních, vzdělávacích a volnočasových aktivit.

Pocit bezvýchodnosti a deprese pramení ze skutečnosti, že odsouzený byl zbaven perspektivy návratu do společnosti. Institut podmíněného propuštění popsán v předchozí části práce představuje v tomto ohledu nezastupitelný resocializační prvek, který může výrazně eliminovat popsané negativní důsledky. Rezoluce Rady Evropy (76) 2 o zacházení s vězni přijatá Radou Evropy v roce 1976 deklaruje, že všeobecný smysl trestu odnětí svobody na doživotí může vést k bezrizikovému propuštění na svobodu vězně, který si odpykal postačující část nutnou k uvědomění si závažnosti svého činu. V České republice se možnost podmíněného propuštění doživotně odsouzeného připouští v případě, že odsouzený vykonal dvacet let uloženého trestu a splňuje další podmínky stanovené zákonem. V Rakousku se lze podmíněně propustit odsouzeného na svobodu, vykonal-li patnáct let uloženého trestu a lze se domnívat, že se nedopustí dalšího trestní činnosti. V případě podmíněného propuštění doživotně odsouzeného je více než žádoucí komplexně posoudit osobnost odsouzeného a dbát na důslednou postpenitenciární péči, spočívající v institutu dohledu nad podmíněně propuštěným. O dohledu jeho podmínkách rozhoduje soud a takto stanovený dohled provádí probační pracovník. Současně je podmíněně

⁷³ Mezník, J. a kol. *Základy penologie*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 36 – 37.

⁷⁴ Kalvodová, V. *Trest odnětí svobody na doživotí*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 73.

propuštěnému stanovena zkušební lhůta, jež činí v Rakousku u osob propuštěných z doživotního trestu deset let a v České republice jeden rok až sedm let. Postpenitenciární péče je účinným nástrojem snižujícím recidivu trestné činnosti. Komplexní posouzení osobnosti odsouzeného má být provedeno specialisty, aby na svobodu nebyl propuštěn nebezpečný pachatel. Institut podmíněného propuštění je tedy nesporně výrazný motivační prvek v rámci resocializace, nicméně je potřeba s ním zacházet obezřetně a zejména u doživotně odsouzených klást přísnější požadavky na jeho uplatnění.

Trest odnětí svobody na doživotí může být ukládán automaticky za některé trestné činy nebo jako alternativa k trestu odnětí svobody určitého trvání. Rakouský trestní zákon (§ 18 StGB) rozděluje tresty související s odnětím svobody na trest odnětí svobody na doživotí a trest odnětí svobody na určitý čas (nejméně jeden den a nejvýše dvacet let). Zvláštní část trestního zákona obsahuje taxativní výčet trestných činů (skutkových podstat), u nichž může soud resp. porota⁷⁵ uložit pachateli trest odnětí svobody na doživotí. Uvést lze zejména trestný čin vraždy a ostatní trestné činy, jejichž spácháním došlo k usmrcení člověka případně těžkému ublížení na zdraví vícero lidí: trestný čin loupeže, žhářství, vydírání, vzdušného pirátství, znásilnění nebo genocidy. Základem pro posouzení skutku a následného uložení trestu odnětí svobody na doživotí je zavinění pachatele a subjektivní i objektivní okolnosti spáchaného skutku.

Výkon trestu na doživotí upravuje zákon o výkonu trestu (StvollzG) obdobně jako dlouhodobé tresty odnětí svobody. Odsouzení jsou ubytováni po jednom. V rámci formy výkonu trestu se umísťují doživotně odsouzení do věznice s uzavřeným režimem, přičemž v případě podmíněného propuštění je odsouzený určitý čas předem zařazen do režimu otevřeného resp. oddělení přípravného (postupné uvolňování režimu). V současnosti se nachází v rakouských věznicích 160 doživotně odsouzených, kteří tvoří 2,4% vězeňské populace.

⁷⁵ Podle § 31 rakouského trestního řádu (StPO) rozhoduje o trestných činech, za které hrozí pachateli trest odnětí svobody na doživotí porota tzv. Geschworenengericht, jež se skládá z 8 „nezúčastněných“ občanů a 3 profesionálních soudců, přičemž občané-laici posuzují věcnou stránku případu a soudce právní.

V Rakousku se v posledním období diskutuje o účelnosti samotné existence tohoto trestu. Hlavním argumentem pro zrušení trestu je skutečnost, že odsouzený není nijak motivován k práci na své osobnosti. Pasivní přístup odsouzeného stěžuje, ba dokonce zcela eliminuje resocializační proces. Navíc podle německého vědce Hartmunta-Michaela Webra není zcela prokázáno, že pachatelé odsouzení k dlouhodobému trestu odnětí svobody byli pro společnost méně nebezpeční, než pachatelé odsouzení k trestu odnětí svobody na doživotí.

V České republice trest odnětí na doživotní patří spolu s trestem odnětí svobody nad patnáct do dvaceti pěti let do skupiny výjimečných trestů upravených v § 29 TZ. Výjimečný trest soud uloží pachateli tehdy, jestliže stupeň nebezpečnosti trestného činu je velmi vysoký nebo možnost nápravy pachatele je obzvláště ztížena. Výjimečný trest je možno pachateli uložit, je-li výslovně uveden jako sankce ve zvláštní části trestního zákona.⁷⁶ Trestní zákoník uvádí pět skutkových podstat trestných činů, za spáchání kterých soud může uložit pachateli trest odnětí svobody na doživotí, a to trestný čin vraždy, vlastizrady, teroru, obecného ohrožení a genocidia. Ve všech případech se vyžaduje zavinění pachatele ve formě přímého úmyslu ve smyslu § 4 písm. a) TZ.

Samotný výkon trestu odnětí svobody na doživotní je upraven v § 71 zákona o výkonu trestu odnětí svobody a § 95 – 97 vyhlášky č. 345/1999 Sb. Trestněprávní úprava umožňuje doživotně odsouzenému trestný zákon propuštění na svobodu jednak na základě podmíněného propuštění, jednak prezident republiky má právo dané Ústavou ČR udělit odsouzenému milost. Doživotně odsouzení vykonávají trest ve věznicích se zvýšenou ostrahou, přičemž soud může v průběhu výkonu trestu rozhodnout o přefazení odsouzeného do věznice mírnějšího typu, avšak nejdříve po uplynutí 10 let výkonu trestu. Trest je vykonáván v oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením, kde jsou

⁷⁶ Trestné činy mající za následek trest odnětí svobody na doživotí lze obecně rozlišit na tři základní typy. V první řadě se jedná o trestné činy, u nichž trest odnětí svobody na doživotí následuje automaticky; v některých zemích byl zrušen trest smrti a trest odnětí trest je automaticky ukládán v případě prokázané vraždy. Dále se jedná o trestné činy, jejichž následkem nemusí být vždy rozsudek trestu odnětí svobody na doživotí. Konečně se jedná o trest odnětí svobody na doživotí, který byl uplatněn jako náhrada za změněný trest smrti. viz Úřad OSN ve Vídni. *Trest odnětí svobody na doživotí*. Přeložil Otakar Michl. Vídeň, 1994, s. 5.

doživotně odsouzený trestu ubytování zpravidla v samostatných celách. Vnitřní řád věznic, jakož i obsah a formy zacházení s odsouzenými musí přihlížet k povaze doživotního trestu a k nebezpečnosti odsouzených. Doživotně odsouzení pracují vzhledem k nutnosti zvýšené bezpečnosti uvnitř oddělení.

Evropská vězeňská pravidla explicitně výkon trestu odnětí svobody na doživotí neupravují, což lze pokládat za jejich hlavní nedostatek. Vzhledem k základním principům Pravidel však i výkon doživotního trestu nemá ponížovat lidskou důstojnost a v přístupu k odsouzeným má rakouská i česká vězeňská správa využívat nejmodernější metody a dbát na speciální zacházení s nimi.

Právní úprava trestu odnětí svobody na doživotí v Rakousku i České republice považují za dostatečnou a shodují se s názorem V. Kalvodové, že doživotní trest je zajisté trestem velmi tvrdým, avšak i podmínky pro jeho uložení jsou velmi přísné.⁷⁷ Doživotní trest odnětí svobody má své místo v sankčním systému obou zemí. I když jsem přesvědčena o možnostech účinné resocializace odsouzeného a jeho znovuzařazení do společnosti, nemusí být tento proces, obzvláště u doživotně odsouzených, vždy korunován úspěchem. Právě proto musí být i institut podmíněného propuštění u doživotně odsouzených aplikován s největší pozorností a zodpovědností a je potřeba mít na zřeteli ochranu společnosti. Podmíněně propuštěným potřebují i zvýšenou následnou (postpenitenciární) péči vykonávanou specializovaným probačním úředníkem.

⁷⁷ Kalvodová, V. Trest odnětí svobody na doživotí. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 83.

9. Závěr

V předchozích kapitolách jsem čtenáři práce předestířel význam a vliv Evropských vězeňských pravidel, jejich základní principy a pravidla, právní úpravu vězeňských systémů Rakouska a České republiky a rovněž provedla analýzu vybraných problémů, jež považuji nejenom já, ale i odborníci zabývající se penologií (nebo příbuznými obory), za problémy nejožehavější, a to přeplněnost věznic a nedostatek pracovních příležitostí pro odsouzené. Současně jsem nabídla východiska, která by mohla vést ke zlepšení stávající situace českého a rakouského vězeňství. Popsaná východiska resp. instituty jsou již převážně upravena zákonem, nacházejí se v legislativním procesu nebo se o jejich transformaci do podmínek českého nebo rakouského vězeňství uvažuje. Poznatky získané provedeným přezkoumáním lze shrnout do několika závěrů.

Předně považuji za nutné poznamenat, že považuji českou i rakouskou právní úpravu výkonu trestu odnětí svobody a to i z hlediska zkoumaných problémů za konformní principům i úpravě Evropských vězeňských pravidel. Pokulhává však praktické naplňování jednotlivých požadavků, zejména materiálních podmínek (k jejichž podrobnějšímu rozvedení nebyl prostor) či dodržování plochy stanovené na jednoho odsouzeného, a to v důsledku vysokého počtu odsouzených, které nedokážou vězeňské zařízení vhodně umístit a následně jim věnovat náležitou pozornost, jež by naplňovala výchovný účel trestu a požadavky na jejich resocializaci.

Za nejzávažnější důsledky přeplněnosti věznic lze považovat právě selhávající proces resocializace pachatele a v návaznosti na to recidivu trestné činnosti. Na tomto místě proto nelze nezpomenout názor O. Novotného, že smyslem pobytu odsouzeného ve vězeňském zařízení je přispět k tomu, aby jeho odchod ze zařízení byl definitivní.⁷⁸ Tato slova resp. jejich nedůsledné naplňování považuji za nejkritičtější bod obou vězeňských systémů. Veškeré úsilí musí směřovat ke

⁷⁸ Novotný, O. O trestu a vězeňství. Studie o funkcích trestu v soudobé naší společnosti. 2. vydání. Praha: Academia, 1969, s. 188.

snižování přeplněnosti věznic a snižování vysoké nezaměstnanosti odsouzených, a to zejména v České republice.

Za právní instituty a nástroje, které můžou významně či méně významně ovlivnit vývoj vězeňství, považuji tedy (i) institut podmíněného propuštění, (ii) soukromé věznice, (iii) alternativní tresty na místo nepodmíněných trestů odnětí svobody provázané dekriminalizací a depenalizací a (iv) invenční přístup ze strany věznic při získávání práce pro odsouzené provázaný finanční podporou státu event. dalších jiných nestátních zdrojů vedoucí k modernizaci vybavení věznic a rozšiřování pracovišť ve věznicích.

V jednotlivých částech práci jsem se vyjádřila k problematickým aspektům těchto institutů a nástrojů, jehož společným jmenovatelem je dle mého názoru i jistá panující nedůvěra nebo částečně i neochota je aplikovat nebo plně rozvíjet ze strany příslušných institucí. Pro jejich efektivní využívání sehrává tedy velkou roli i spolupráce s různými organizacemi, spolupráce mezi státními orgány navzájem a konečně i snaha zapojovat co nejširší okruh veřejnosti.

Nakonec si dovoluji ještě poslední poznámku. Společnost si často neuvědomuje, že odsouzení budou jednou z věznic propuštěni a zúžení účelu trestu na pouhé potrestání pachatele z něj v drtivé většině lepšího člověka neudělá. Uvězněním je člověk konfrontován s vězeňskou realitou přinášející sebou především ztrátu soukromí a svobody, omezení běžných činností, odloučení od rodiny, partnera, i maličností, které si člověk v běhu každodenního života ani neuvědomuje. Situace v prostředí českých a rakouských věznic, jak byla demonstrována v různých částech práce není vůbec optimální. Vězeňské správy však přistupují k postupnému odstraňování nedostatků. V kombinaci s přijetím nových institutů do právních předpisů a jejich efektivním využíváním se všichni můžeme dočkat v příštích letech zlepšení současné situace.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] *7th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 1996* [CPT/Inf (97) 10] [online]. 1997, Dostupné z <<http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-07.htm>>
- [2] *Brauser-Jung, G. Lange, J. Privatisierung im Strafvollzug?* Zeitschrift für Strafvollzug. 2001, č. 1.
- [3] Český helsinský výbor: *Závěry projektu ČHV Právo na soudní a jinou právní ochranu v detenci – monitoring a litigace 2003 – 2005* [online]. Dostupné z <<http://www.helcom.cz/download/sborniky/vezenstviOSI2005/monitoring.doc>>
- [4] *Drexler, K. Strafvollzugsgesetz. Kommentar sammt wichtigen Nebenstimmungen.* Wien: Manzsche Verlag und Universitätsbuchhandlung, 2003
- [5] *Evropská vězeňská pravidla. Důvodová zpráva a komentář.* Praha: Tiskárna Vazební věznice Praha Pankrác, 1996
- [6] *Foregger, E. Strafgesetzbuch (StBG) sammt ausgewählten Nebengesetzen. Kurzkommentar. 8. neu bearbeitete Auflage.* Wien: Manzsche Verlag und Universitätsbuchhandlung, 2002
- [7] *Gratz, W. Zur Situation und Einschätzung des Justizvollzugs in Österreich* [online]. 2006, Dostupné z http://www.fbz-strafvollzug.at/aktuell/Justizvollzug_in_Oesterreich.pdf
- [8] *Gratz, W., Vorlesung Strafvollzug.* [online] Dostupné z <http://www.fbz-strafvollzug.at/aktuell/KI_Follow_up.pdf>
- [9] *Hála, J. Úvod do teorie a praxe vězeňství.* České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005
- [10] *Holzbauer, A., Brugger, S. Strafvollzugsgesetz (StvollzG) und die den Strafvollzug betreffenden Bestimmungen in anderen Gesetzen sowie Verordnungen und Erlässen (Kommentar).* Wien: Österreich Verlag, 1996
- [11] *Hořák, J. Domácí vězení a elektronická kontrola odsouzených.* Trestní právo. 2005, č. 12
- [12] *Hudy, M. Elektronisch überwachter Hausarrest : Befunde zur Zielgruppenplanung und Probleme einer Implementation in das deutsche Sanktionensystem.* Baden-Baden: Nomos, 1999
- [13] *Hütterová, R. Ekonomické aspekty zaměstnávání vězňených osob.* In Sborník referátů z mezinárodní konference: Evropské vězeňské systémy. Praha: Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2004
- [14] *Kalvodová, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí.* Brno: Masarykova univerzita, 2002.
- [15] *Kalvodová, V. Trest odnětí svobody na doživotí.* Brno: Masarykova univerzita, 1995
- [16] *Karabec, Z. Dlouhodobé tresty odnětí svobody In Vybrané výsledky výzkumu IKSP v letech 2002 – 2004.* Praha: IKSP, 2005
- [17] *Karabec, Z. Možnosti sankční politiky.* Kriminalistika. 2001, č. 3
- [18] *Kotulan, P. Háková, L. Vybrané problémy sankční politiky.* Praha: IKSP, 2005

- [19] Kriminalpolitische Initiative. Mehr Sicherheit durch weniger Haft! [online]. 2005, Dostupné z http://www.parlament.gv.at/PG/DE/XXIII/ME/ME_00129_23/fname_089351.pdf
- [20] *Krutina, M.* Trestní justice a vězeňství [online]. 2003, Dostupné z <http://www.helcom.cz/view.php?cislocianku=2003061910>
- [21] *Kuchta, J. Váľková, H. a kolektiv.* Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2005
- [22] *Mezník, J. a kol.* Základy penologie. Brno: Masarykova univerzita, 1995
- [23] *Míkule, v. Novotný, O.* Vězeňství a právo in *Veřejná správa a právo*. Pocta prof. JUDr. Dušana Hendrychovi. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1997
- [24] *Novotný, O. Dolenský, A., Jelinek, J., Vanduchová, M.* Trestní právo hmotné – I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003
- [25] *Novotný, O.* O trestu a vězeňství. Studie o funkcích trestu v soudobé naší společnosti. 2. vydání. Praha: Academia, 1969
- [26] *Osnova trestního zákoníku 2004-2006 / uspořádal a poznámkami opatřil Pavel Šámal.* Praha : C.H. Beck, 2006
- [27] *Pilgram, A.* Die Praxis der (bedingten) Straffentlassung im regionalem Vergleich. 2004
- [28] *Rentzmann, W. Robert, J.P.* Alternativní opatření k trestu odnětí svobody. Strasbourg: Konference ředitelů Vězeňské správy, 1986
- [29] *Schott, T.* Strafausspruch, Strafzumessung und Strafvollzug in Zeiten der Überbelegung. Zeitschrift für Strafvollzug und Straffälligenhilfe. 2003, č. 4
- [30] *Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.* Alternativní řešení trestních věcí v praxi, 1. vydání, Praha: C.H. Beck, 2000
- [31] Statistické ročenky VS ČR za roky 1996-2005
- [32] *Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.* Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání, Praha: C. H. Beck, 2004
- [33] Úřad OSN ve Vídni. Trest odnětí svobody na doživotí. Přeložil Otakar Michl. Vídeň, 1994